

พลวัตเมืองเก่านครราชสีมา: การเปลี่ยนแปลงและบทบาทของกลุ่มชาติพันธุ์

Urban Dynamics of Nakhon Ratchasima's Historic Quarter: Transformations and the Roles of Ethnic Groups

มาริส หิรัญตียะกุล*

คณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา นครราชสีมา 30000 ประเทศไทย

นพดล ตั้งสกุล

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ขอนแก่น 40002 ประเทศไทย

Marisa Hiranteeyakul*

Faculty of Industrial Technology, Nakhon Ratchasima Rajabhat University, Nakhon Ratchasima, 30000, Thailand

marisa.h@nrru.ac.th

Nopadon Thungsakul

Faculty of Architecture, Khon Kaen University, Khon Kaen, 40002, Thailand

nopthu@kku.ac.th

*Correspondence: marisa.h@nrru.ac.th

Received 26-03-2025

Revised 03-04-2026

Accepted 16-04-2026

ถนนจอมพล
ราว พ.ศ. 2510

Chomphon Road,
around 1967

บทคัดย่อ

บทความนี้วิเคราะห์พลวัตเมืองเก่านครราชสีมาและบทบาทของกลุ่มชาติพันธุ์ในการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม-เศรษฐกิจ โดยใช้กรอบแนวคิดการผลิตพื้นที่ขององรี เลอเฟบวร์ (Henri Lefebvre) ร่วมกับการศึกษาเอกสารทางประวัติศาสตร์ การสำรวจภาคสนาม และการสัมภาษณ์เชิงลึกจากตัวแทนกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่การศึกษานี้มุ่งเน้นการวิเคราะห์พลวัตการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่ พ.ศ. 2199 (ค.ศ. 1656) จนถึงปัจจุบัน ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็นสามช่วงหลักได้แก่ ช่วงก่อน พ.ศ. 2200 (ค.ศ. 1657) เป็นยุคการก่อตัวของพื้นที่เมืองเก่าและการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ระยะแรกเริ่ม โดยมีโครงสร้างสังคมแบบชั้นวรรณะและเศรษฐกิจจากวิถีเกษตรกรรม ช่วงกลาง พ.ศ. 2200–2443 (ค.ศ. 1657–1900) เป็นยุคแห่งความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ มีการอพยพของชาวจีนและการเริ่มต้นระบบเศรษฐกิจแบบการค้า โดยมีจุดเปลี่ยนสำคัญจากการเปิดเส้นทางรถไฟกรุงเทพ–นครราชสีมาใน พ.ศ. 2443 (ค.ศ. 1900) ซึ่งส่งผลต่อการขยายตัวของการค้าและการตั้งถิ่นฐาน และช่วงหลัง พ.ศ. 2443 (ค.ศ. 1900) จนถึงปัจจุบัน เมืองได้เปลี่ยนแปลงสู่การเป็นสังคมพหุวัฒนธรรมและศูนย์กลางการค้า ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า การผลิตพื้นที่ทางสังคมในเมืองเก่านครราชสีมาเกิดขึ้นตามลำดับที่ชัดเจน โดยเริ่มจากพื้นที่ที่รู้จักผ่านการวางผังเมืองแบบศูนย์รวมอำนาจของรัฐสยาม ตามด้วยพื้นที่ที่รับรู้จากการตั้งถิ่นฐานและกิจกรรมทางเศรษฐกิจของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ และสุดท้ายเป็นพื้นที่ที่มีชีวิตซึ่งเกิดจากประสบการณ์และความทรงจำร่วมของชุมชน อย่างไรก็ตาม การศึกษาพบว่า กระบวนการผลิตพื้นที่ในบริบทสังคมพหุวัฒนธรรมไม่ได้เป็นไปตามลำดับเชิงเส้นตรง หากแต่เป็นกระบวนการที่ซับซ้อนและเชื่อมโยงกัน โดยเฉพาะการที่พื้นที่ที่มีชีวิตสามารถต้านทานและเจรจาต่อรองกับการควบคุมของรัฐ ดังเห็นได้จากการปรับตัวของชุมชนชาวไทยเชื้อสายจีนในช่วงนโยบายชาตินิยม พ.ศ. 2484 (ค.ศ. 1941) กลุ่มชาติพันธุ์แต่ละกลุ่มมีบทบาทในการขับเคลื่อนพื้นที่แตกต่างกัน โดยชาวไทยเชื้อสายจีนเป็นกลุ่มที่ขับเคลื่อนหลักทางเศรษฐกิจ สร้างย่านการค้าใหม่และเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจการจัดการพื้นที่จากราชาการสู่ศูนย์เศรษฐกิจชาวไทยซิกซ์สร้างความหลากหลายในย่านการค้าทั้งในมิติทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม ขณะที่ชาวไทยเชื้อสายมอญ ลาว ญวน และเขมร สร้างรากฐานทางวัฒนธรรมและความผสมผสานทางสังคม แม้ในปัจจุบัน เมืองเก่านครราชสีมาได้เปลี่ยนบทบาทจากพื้นที่พาณิชยกรรมระดับเมืองสู่ย่านการค้าระดับชุมชน อันเป็นผลจากการขยายตัวของเมือง แต่ยังคงเป็นพื้นที่ที่สะท้อนถึงบทบาทและความสำคัญของ

กลุ่มชาติพันธุ์ต่อการพัฒนาเมืองในช่วงเวลาต่างๆ ผลการศึกษาครั้งนี้ต่อย้ำถึงความสำคัญของกระบวนการและการสร้างกลไกการมีส่วนร่วมของคนทุกกลุ่มต่อการวางแผนพัฒนาเมือง เพื่อกำหนดทิศทางการพัฒนาและการรักษาความหลากหลายทางวัฒนธรรมไปพร้อมกัน

คำสำคัญ: พลวัต, พหุวัฒนธรรม, กลุ่มชาติพันธุ์, เมืองเก่านครราชสีมา, เมืองโคราช

Abstract

This article examines the urban dynamics of the historic quarter of Nakhon Ratchasima and the roles of ethnic groups in driving socio-economic transformation. The study applies the concept of the production of space proposed by Henri Lefebvre, combined with historical document analysis, field surveys, and in-depth interviews with representatives of ethnic groups in the area. The analysis covers the period from 1656 CE to the present and can be divided into three main phases. The first phase, prior to 1657 CE, represents the formative period of the historic urban area and the initial settlement of early ethnic groups, characterized by a stratified social structure and an agrarian-based economy. The second phase, from 1657 CE to 1900 CE, marks the emergence of ethnic diversity, particularly with the migration of Chinese communities and the transition toward a trade-based economy. A significant turning point occurred with the opening of the Bangkok–Nakhon Ratchasima railway in 1900 CE, which accelerated migration and commercial expansion. The third phase, from 1900 CE to the present, reflects the transformation of the area into a multicultural society and a commercial center. The findings reveal that the production of social space in the historic quarter of Nakhon Ratchasima follows a discernible sequence. It begins with conceived space shaped by the centralized planning of the Siamese state, followed by perceived space formed through settlement patterns and economic activities of various ethnic groups, and finally lived space emerging from collective experiences and shared memories of the community. However, the process of space production in a multicultural

context is not strictly linear but rather complex and interconnected. Notably, lived space can resist and negotiate state control, as reflected in the adaptive strategies of Thai-Chinese communities during the nationalist policies of 1941 CE. Each ethnic group has played a distinct role in shaping urban space. Thai-Chinese communities have been the primary drivers of economic development, establishing new commercial areas and transforming spatial power structures. Thai-Sikh communities have contributed to diversity in both economic and cultural dimensions, while ethnic groups of Mon, Lao, Vietnamese, and Khmer descent have laid the cultural foundations and social hybridity of the area. Although the historic quarter has shifted from a city-level commercial hub to a community-level commercial district due to urban expansion, it continues to reflect the significant roles of ethnic groups in urban development across different periods. This study highlights the importance of inclusive participation and collaborative mechanisms in urban planning to guide future development while preserving cultural diversity.

Keywords: dynamics, multiculturalism, ethnic group, Nakhon Ratchasima Historic Quarter, Korat town

บทนำ

เมืองเก่านครราชสีมาหรือโคราชเป็นชุมชนพหุวัฒนธรรมที่ประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์หลากหลาย ได้แก่ ไทย จีนโพ้นทะเล มอญ ลาว ญวน เขมร และซิกข์¹ ลักษณะความหลากหลายทางชาติพันธุ์ดังกล่าวทำให้เมืองแห่งนี้สะท้อนกระบวนการการผลิตพื้นที่ในบริบทสังคมไทยโดยแต่ละกลุ่มมีส่วนร่วมในการกำหนดรูปแบบการใช้งานและสร้างความหมายของพื้นที่เมืองตามบริบทวัฒนธรรมและกิจกรรมทางเศรษฐกิจ-สังคมของตน การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้ได้หล่อหลอมองค์ประกอบของพื้นที่ทั้งในมิติทางกายภาพ วัฒนธรรม และสังคม ซึ่งเป็นผลจากลักษณะของเมืองเก่านครราชสีมาเป็นเมืองหน้าด่าน ศูนย์ราชการการปกครอง การทหาร และการค้าที่สำคัญในอดีตจนถึงปัจจุบัน ความซับซ้อนของพื้นที่เมืองโคราชสะท้อนถึงกระบวนการสร้างความหมายทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นผ่านการใช้ชีวิตประจำวันของผู้คนจากกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ หลักฐานทาง

ประวัติศาสตร์ชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการของพื้นที่ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาต่าง ๆ แม้ว่าหลักฐานทางโบราณคดีจากการขุดค้นล่าสุดที่โนนพลล้าน อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมาบ่งชี้ถึงการตั้งถิ่นฐานที่อาจย้อนไปถึงยุคก่อนประวัติศาสตร์ก็ตาม² การวิเคราะห์พลวัตเมืองในงานวิจัยนี้จำกัดขอบเขตไว้ที่ช่วงประวัติศาสตร์ที่มีเอกสารและหลักฐานที่สามารถตรวจสอบได้ ตั้งแต่ พ.ศ. 2199 (ค.ศ. 1656) จนถึงปัจจุบัน เพื่อแสดงให้เห็นถึงผลกระทบการเปลี่ยนแปลงในอดีต การคงอยู่ของพื้นที่ที่มีชีวิต และบทบาทของกลุ่มชาติพันธุ์ในการกำหนดทิศทางการพัฒนาเมืองในบริบทปัจจุบัน

ชื่อเรียก “เมืองโคราช” เป็นชื่อเรียกขานเมืองเก่านครราชสีมาที่ใช้กันในกลุ่มคนท้องถิ่น ซึ่งหมายถึงบริเวณพื้นที่ขอบเขตคูน้ำกำแพงเมือง ตามที่เหมือน ตั้งจอหอ ได้กล่าวไว้ว่า “ถ้าคนข้างนอกเมืองเข้ามาซื้อของตรงนี้ เขาก็จะบอกว่าไปในเมืองไปโคราช เมืองโคราชเขาใจว่าตรงนี้”³ การเรียกชื่อนี้แสดงถึง “พื้นที่ที่มีชีวิต” ในแนวคิดขององรี เลอเฟบวร์ (Henri Lefebvre) ซึ่งเป็นพื้นที่ของประสบการณ์และความทรงจำของผู้คนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นั้น สำหรับชื่อ “นครราชสีมา” ปรากฏในกฎหมายเฑียรบาลสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ในฐานะเมืองภายใต้การปกครองของกรุงศรีอยุธยาที่มีสถานะเป็นรัฐอิสระและสวามิภักดิ์ต่อพระมหากษัตริย์อยุธยา⁴ ส่วนชื่อ “โคราชเสมา” หรือ “Corazema” ปรากฏครั้งแรกในแผนที่สยาม พ.ศ. 2234 (ค.ศ. 1691) ที่จัดทำโดยซิมง เดอ ลา ลูแบร์ (Simon de la Loubère)⁵ อัครราชทูตฝรั่งเศสที่เดินทางมากรุงศรีอยุธยาในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แผนที่ฉบับนี้แสดงตำแหน่งของเมือง Corazema บริเวณลุ่มแม่น้ำมูลตอนบน ซึ่งสอดคล้องกับตำแหน่งของเมืองนครราชสีมาในปัจจุบัน และเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงถึงการรับรู้ของชาวตะวันตกต่อเมืองนี้ในฐานะเมืองสำคัญของสยาม ด้วยตำแหน่งทางยุทธศาสตร์ของเมืองนครราชสีมาในฐานะเมืองหน้าด่านที่เชื่อมโยงระหว่างกรุงศรีอยุธยากับหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกและดินแดนอีสานทำให้เมืองแห่งนี้กลายเป็นจุดรวมของกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลาย ตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงปัจจุบัน ลักษณะพิเศษนี้ส่งผลให้เมืองโคราชมีพัฒนาการทางสังคมและเศรษฐกิจที่แตกต่างจากเมืองอื่นๆ ในภูมิภาค โดยเฉพาะการเป็นศูนย์กลางการค้าและการปกครองที่สำคัญ พัฒนาการดังกล่าวเป็นผลมาจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ที่ร่วมกันสร้างสรรค์และให้ความหมายแก่พื้นที่ผ่านวิถีชีวิตและกิจกรรมทางเศรษฐกิจ-สังคมของตน

ภาพ 1 / Fig 1

จากอดีตถึงปัจจุบัน เมืองโคราชได้ผ่านกระบวนการผลิตและผลิตซ้ำพื้นที่อย่างต่อเนื่อง การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนลักษณะทางกายภาพ หน้าที่ กิจกรรม การใช้สอย และความหมายของพื้นที่ ตัวอย่างที่ชัดเจนของการผลิตซ้ำพื้นที่ปรากฏในการใช้งานพื้นที่บริเวณลานย่าโมและอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี ซึ่งพื้นที่แห่งนี้ได้ถูกให้ความหมายและใช้งานที่แตกต่างกันไปตามช่วงเวลา จากการเป็นพื้นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรมในอดีต กลายเป็นพื้นที่สาธารณะสำหรับกิจกรรมชุมชนและการพักผ่อนหย่อนใจในปัจจุบัน⁶ การเปลี่ยนแปลงนี้สะท้อนให้เห็นว่าพื้นที่เดียวกันสามารถถูกผลิตซ้ำให้มีความหมายและการใช้งานใหม่ได้ตามความต้องการของสังคมในแต่ละยุคสมัย กระบวนการเหล่านี้สะท้อนถึงการดำเนินไปของสามเหลี่ยมเชิงพื้นที่ของเลอแพวรี⁷ ที่ประกอบด้วย พื้นที่ที่รู้จัก (Conceived Space) ผ่านการวางแผนและการควบคุมโดยผู้มีอำนาจ, พื้นที่ที่รับรู้ (Perceived Space) ผ่านการใช้งานพื้นที่ในชีวิตประจำวัน, และพื้นที่ที่มีชีวิต (Lived Space) ผ่านประสบการณ์และความทรงจำของผู้คน ซึ่งสามารถพิจารณาได้จากภาพถ่ายทางประวัติศาสตร์ ณ ประตูล้อมพหล รว พ.ศ. 2472 (ค.ศ. 1929) ที่แสดงให้เห็นถึงการดำรงอยู่ร่วมกันของกำแพงเมือง (พื้นที่ที่รู้จัก) กับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชน (พื้นที่ที่รับรู้) (Fig. 1) กลุ่มชาติพันธุ์ไม่เพียงแต่เป็นผู้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของเมือง แต่ยังเป็นตัวขับเคลื่อนพลวัตการเปลี่ยนแปลงด้วย

ภาพ 1

การปะทะสังสรรค์ของพลวัตเชิงพื้นที่ในเมืองเก่า นครราชสีมา ณ ประตูชุมพล ฝั่งด้านในกำแพงเมือง รว พ.ศ. 2472 (ค.ศ. 1929): ภาพแสดงความสัมพันธ์ระหว่าง พื้นที่ที่รู้จัก (กำแพงเมือง) และ พื้นที่ที่รับรู้ (การใช้งานพื้นที่ในชีวิตประจำวันของชุมชน)

Fig 1

The interplay of spatial dynamics in Nakhon Ratchasima's Historic Quarter at Chumphon Gate (inner side), circa 1929: the image illustrates the relationship between the Conceived Space (the city wall/gate defined by the Siamese state) and the Perceived Space (the daily spatial practice of the community).

การทำความเข้าใจพลวัตเมืองเก่านครราชสีมาในฐานะพื้นที่พัฒนาธรรมที่มีประวัติศาสตร์ยาวนาน จำเป็นต้องอาศัยกรอบแนวคิดที่สามารถมองเห็นความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนระหว่างอำนาจรัฐ การใช้งานจริง และประสบการณ์ชีวิตของผู้คน ด้วยเหตุนี้ งานวิจัยนี้จึงเลือกใช้ทฤษฎีสามเหลี่ยมเชิงพื้นที่ของเลอแพนวอร์เป็นกรอบวิเคราะห์หลัก ซึ่งทฤษฎีนี้สามารถใช้ในการอ่านเมืองได้อย่างลึกซึ้งกว่าการวิเคราะห์ทางกายภาพเพียงอย่างเดียว โดยมองว่าพื้นที่มิได้เป็นเพียงฉากหลัง แต่เป็นผลผลิตทางสังคมที่ถูกสร้างขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลาย ซึ่งเป็นผู้ใช้ชีวิตจริงในพื้นที่ได้เข้ามาขับเคลื่อนและผลิตซ้ำพื้นที่เหล่านั้น ผ่านการปรับตัว การสร้างย่าน การเจรจาต่อรองทางวัฒนธรรม และการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่แตกต่างกันได้อย่างไร กลุ่มชาติพันธุ์ไม่เพียงแต่เป็นผู้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของเมือง แต่ยังเป็นตัวขับเคลื่อนพลวัตการเปลี่ยนแปลงผ่านการปรับตัว การสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม และการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ กระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องหลายช่วงเวลาสะท้อนให้เห็นถึงความซับซ้อนของความสัมพันธ์ระหว่างผู้คน พื้นที่ และเวลา ซึ่งเป็นแก่นของการศึกษาพลวัตเมือง

ความหมายของพลวัตเมืองในบริบทงานวิจัยนี้ หมายถึง กระบวนการผลิตและผลิตซ้ำพื้นที่ที่เกิดขึ้นในเมืองอย่างต่อเนื่อง ครอบคลุมการเปลี่ยนแปลงในสามมิติหลัก คือ (1) โครงสร้างทางเศรษฐกิจ ซึ่งสะท้อนการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบการผลิต การแลกเปลี่ยน และการสะสมทุน (2) โครงสร้างทางสังคม ซึ่งแสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ทางอำนาจและการจัดระเบียบสังคม และ (3) การใช้พื้นที่ ซึ่งสะท้อนการเปลี่ยนแปลงในการจัดสรรและการให้ความหมายพื้นที่⁸ กระบวนการเหล่านี้เกิดขึ้นผ่านปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ กับสภาพแวดล้อมเมือง และได้รับอิทธิพลจากปัจจัยภายนอก เช่น นโยบายรัฐ การเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยี และเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์

คำถามหลักของการวิจัยคือ “การผลิตพื้นที่ของเมืองเก่านครราชสีมาเกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงอย่างไร และกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ มีบทบาทในการขับเคลื่อนกระบวนการผลิตพื้นที่เหล่านี้อย่างไร” เพื่อตอบคำถามดังกล่าว การวิจัยนี้ใช้แนวทางการศึกษาแบบผสมผสานระหว่างการศึกษาข้อมูลเอกสารและการสำรวจภาคสนาม โดยการศึกษาข้อมูลเอกสารมุ่งเน้นการวิเคราะห์ภาพแทนพื้นที่ (Representations of space)⁹ ผ่านเอกสารทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่เกี่ยวข้องกับการตั้งถิ่นฐานและการเคลื่อนย้ายของกลุ่มชาติพันธุ์

ในช่วง พ.ศ. 2199 (ค.ศ. 1656) จนถึงปัจจุบัน ได้แก่ บันทึกราชการ แผนที่และบันทึกของนักสำรวจต่างชาติ การสำรวจภาคสนามใช้วิธีการสังเกตการณ์และสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อเข้าถึงพื้นที่ที่รับรู้และพื้นที่ที่มีชีวิต ผ่านประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูลจากกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ การเลือกกลุ่มตัวอย่างมุ่งเน้นผู้มีประสบการณ์เกี่ยวกับพื้นที่และการเปลี่ยนแปลงของเมือง ครอบคลุมความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์เพื่อสะท้อนมุมมองที่แตกต่างกันในการรับรู้และสร้างความหมายของพื้นที่

ทั้งนี้ การทำความเข้าใจประวัติศาสตร์พื้นที่ในบริบทสังคมพหุวัฒนธรรมจำเป็นต้องพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่กับเวลา และการแสดงออกถึงตัวตนของกลุ่มผู้คนที่เปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทางสังคมที่ไม่สามารถแยกจากกันได้ การเปลี่ยนแปลงของสังคมในแต่ละช่วงเวลาต่าง ๆ ในการศึกษา ผู้คนที่มีความสัมพันธ์โยงกับพื้นที่เมืองโคราชไม่ว่าจะเป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจหรือมีประสบการณ์ชีวิตที่เชื่อมโยงกับเมืองเก่า ถือเป็นผู้ที่มีส่วนสำคัญในการผลิตและสร้างความหมายของพื้นที่ผ่านการใช้ชีวิตประจำวันและความสัมพันธ์ทางสังคม

วัตถุประสงค์

เพื่อวิเคราะห์พลวัตของเมืองเก่านครราชสีมา (ตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงปัจจุบัน) ในมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และการใช้พื้นที่ จากการเปลี่ยนแปลงบทบาทและความสัมพันธ์ของกลุ่มชาติพันธุ์โดยอธิบายพัฒนาการผ่านกระบวนการผลิตพื้นที่เมืองระหว่าง พ.ศ. 2100–ปัจจุบัน

วิธีการศึกษารวบรวมข้อมูล

บทความนี้ใช้วิธีศึกษาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยเน้นการวิเคราะห์พลวัตการเปลี่ยนแปลงของเมืองเก่านครราชสีมา โดยมีขั้นตอนการศึกษาประกอบด้วย

1. ศึกษาข้อมูลเอกสาร วิเคราะห์ข้อมูลทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่เกี่ยวข้องกับการตั้งถิ่นฐานและการเคลื่อนย้ายของกลุ่มชาติพันธุ์ในเมืองโคราชในช่วง พ.ศ. 2199 (ค.ศ. 1656) จนถึงปัจจุบัน จากแหล่งข้อมูลหลัก ได้แก่ บันทึกการราชการและหอจดหมายเหตุแห่งชาติ แผนที่และบันทึกของนักสำรวจต่างชาติ เช่น เจมส์ แมคคาร์ธี (James McCarthy), เอเจียน แอมอนิเย (Étienne Aymonier) และ อ็องรี มูโฮ (Henri Mouhot) รวมถึงเอกสารท้องถิ่นและหนังสือพงศาวดารของจังหวัดนครราชสีมา
2. การสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มตัวอย่างจากกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ จำนวน 30 คน โดยทำการคัดสรรตัวอย่างจากกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้ที่มีประสบการณ์และคุ้นเคยในพื้นที่เมืองเก่านครราชสีมา เช่น ผู้นำชุมชนจากกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เจ้าของธุรกิจที่มีความเกี่ยวข้องกับการค้าในพื้นที่ และบุคคลที่มีความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อให้สามารถสะท้อนมุมมองที่แตกต่างกันในการรับรู้และสร้างความหมายของพื้นที่ข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลักเหล่านี้มีความสำคัญอย่างยิ่งในการทำความเข้าใจพื้นที่ที่มีชีวิต เนื่องจากเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ตรงในการใช้พื้นที่ และสามารถสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ จากการดำเนินชีวิตประจำวัน
3. การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีวิเคราะห์เนื้อหาเพื่อตรวจสอบรูปแบบการเปลี่ยนแปลงและความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์กับพลวัตเมือง พร้อมทั้งสังเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารทางประวัติศาสตร์และข้อมูลภาคสนามตามลำดับเวลาเพื่อวิเคราะห์พลวัตการเปลี่ยนแปลงใน 3 มิติหลัก คือ โครงสร้างเศรษฐกิจ โครงสร้างสังคม และการใช้พื้นที่

การวิเคราะห์พื้นที่ที่รับรู้จะตรวจสอบผ่านหลักฐานทางกายภาพและการปฏิบัติในชีวิตประจำวันของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน การเลือกใช้พื้นที่ตามกิจกรรมทางเศรษฐกิจและการกระจายตัวทางภูมิศาสตร์ในแต่ละช่วงเวลา โดยใช้ข้อมูลจากบันทึกของนักสำรวจต่างชาติ เอกสารทางประวัติศาสตร์และการสำรวจภาคสนามในปัจจุบันสำหรับพื้นที่ที่รู้คิดจะวิเคราะห์ผ่านนโยบายการพัฒนาเมืองและการจัดการพื้นที่ของรัฐสยามตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงรัฐไทยสมัยใหม่โดยพิจารณาว่าการวางผังเมือง การสร้างโครงสร้างพื้นฐานและนโยบายต่อกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ส่งผลต่อการใช้พื้นที่อย่างไร ขณะที่พื้นที่ที่มีชีวิตจะเข้าถึงผ่านประสบการณ์และความทรงจำของผู้คนจากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตการณ์กิจกรรมชุมชน และการศึกษาการสร้าง ความหมายของพื้นที่ผ่านศาสนสถาน เทศกาล และการเรียกชื่อพื้นที่ในภาษาท้องถิ่น

การวิเคราะห์พลวัตแบ่งช่วงเวลาออกเป็นสามช่วงหลักตามจุดเปลี่ยนสำคัญที่ส่งผลต่อการผลิตพื้นที่ โดยในแต่ละช่วงจะตรวจสอบว่ากลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ มีบทบาทอย่างไรในการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลง โดยไม่ได้มองว่าแต่ละกลุ่มเป็นเพียงผู้อยู่อาศัยแต่เป็นผู้ผลิตพื้นที่ที่มีส่วนร่วมในการสร้างและปรับเปลี่ยนความหมายของพื้นที่ตามบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป การวิเคราะห์จะพิจารณาทั้งความร่วมมือและความขัดแย้งระหว่างกลุ่ม รวมถึงกลไกการเจรจาต่อรองระหว่างพื้นที่ที่รู้จักกับพื้นที่ที่มีชีวิต โดยเฉพาะในช่วงที่เกิดความตึงเครียดระหว่างนโยบายรัฐกับการดำรงอยู่ของชุมชน เช่น ช่วงนโยบายชาตินิยม พ.ศ. 2484 (ค.ศ. 1941) ซึ่งแสดงให้เห็นลักษณะเฉพาะของการผลิตพื้นที่ในบริบทสังคมนวัตกรรมที่พื้นที่ที่มีชีวิตสามารถต้านทานและเจรจาต่อรองกับการควบคุมของรัฐได้

แนวคิดการผลิตพื้นที่และความสัมพันธ์เชิงพื้นที่-เวลา

การศึกษาพลวัตเมืองจำเป็นต้องพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ (space) และเวลา (time) ในฐานะองค์ประกอบที่เชื่อมโยงกัน และไม่สามารถแยกออกจากกัน เลอแปงวอร์กกล่าวไว้ว่า เวลาและพื้นที่เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทางสังคมที่ไม่สามารถแยกจากกันได้ โดยพื้นที่ไม่ใช่เพียงสภาพทางกายภาพที่รองรับกิจกรรมแต่เป็นผลผลิตทางสังคม (social product) ที่ถูกผลิตขึ้นผ่านกระบวนการทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่เกิดขึ้นพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงของเวลา สะท้อนการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างทางสังคม ในแต่ละช่วงเวลา แนวคิดการผลิตพื้นที่ (production of space) มีความสำคัญในการทำความเข้าใจพื้นที่เมืองที่มีลักษณะเป็นสังคมนวัตกรรม เนื่องจากสามารถอธิบายกระบวนการที่กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ครอบครอง และใช้งานพื้นที่ตามอัตลักษณ์และรูปแบบการปรับตัวของตน

สำหรับการประยุกต์ใช้ในบริบทเมืองไทย รอสส์ คิง (Ross King)¹⁰ และ มาร์ค แอสคิว (Marc Askew)¹¹ ได้นำแนวคิดการผลิตพื้นที่ของเลอแปงวอร์กมาใช้เป็นกรอบคิดสำคัญในการวิเคราะห์กรุงเทพมหานครโดยชี้ให้เห็นว่าความซับซ้อนของกรุงเทพฯ ไม่ได้เป็นเพียงความวุ่นวาย แต่เป็นผลมาจากการปะทะกันระหว่างการปฏิบัติทางพื้นที่ของผู้คนในชีวิตประจำวัน (เช่น ตลาดนัด การใช้พื้นที่สาธารณะแบบไม่เป็นทางการ) กับภาพแทนพื้นที่ที่ถูกกำหนดโดยภาครัฐหรือกลุ่มผู้มีอำนาจ (เช่น ผังเมือง การสร้างโครงสร้างพื้นฐาน) การทำความเข้าใจพื้นที่ในบริบทดังกล่าวจึงต้องพิจารณาความซับซ้อนของปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ กับสภาพแวดล้อมเมือง

แอสคิว¹² ได้วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างถิ่นที่ (place) การปฏิบัติ (practice) และภาพแทนพื้นที่ (representation) ในบริบทเมืองไทย เลอแพบวร์เสนอว่าพื้นที่เป็นผลลัพธ์ของความสัมพันธ์ทางสังคมที่ซับซ้อน โดยแต่ละกลุ่มสังคมจะสร้างและใช้พื้นที่ตามความต้องการ ค่านิยม และอำนาจที่แตกต่างกัน ส่งผลให้เกิดการสร้าง ความหมายทางสังคมและวัฒนธรรมทั้งในมิติพื้นที่กายภาพและพื้นที่เชิงจินตภาพ ในการอธิบายกระบวนการผลิตพื้นที่ เลอแพบวร์ได้เสนอแนวคิดสามเหลี่ยมเชิงพื้นที่ (spatial triad) ที่ประกอบด้วยสามมิติหลัก ซึ่งประกอบด้วย

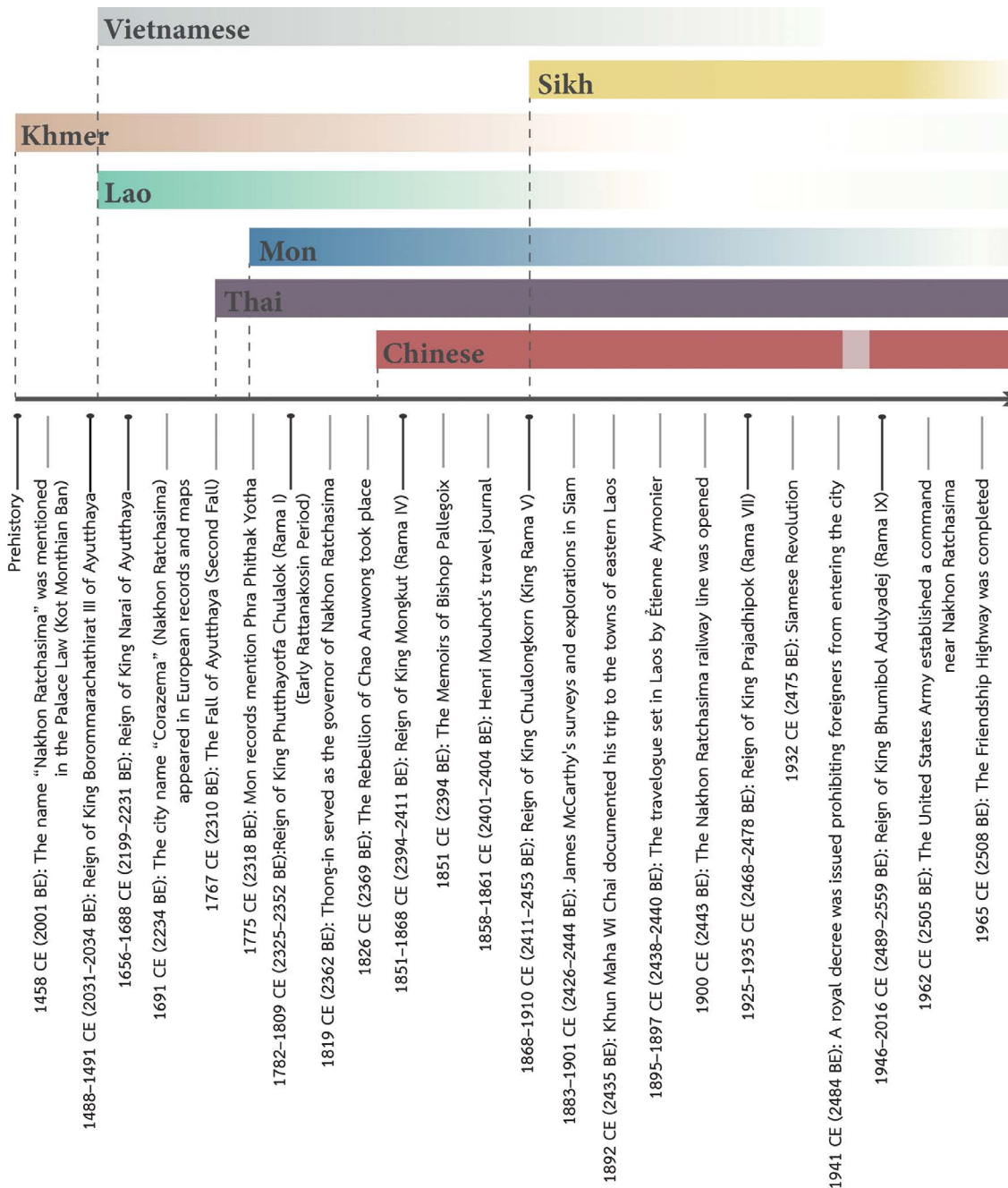
1. **พื้นที่ที่รู้คิด (Conceived Space)** พื้นที่ที่ถูกควบคุมและกำหนดโดยผู้มีอำนาจ เช่น นักวางผังเมือง สถาปนิก และนักการเมือง ผ่านการจัดทำผังเมือง กฎหมาย และนโยบายต่าง ๆ
2. **พื้นที่ที่รับรู้ (Perceived Space)** พื้นที่ทางกายภาพและการปฏิบัติในชีวิตประจำวันของผู้คน รวมถึงการใช้งานพื้นที่เพื่อกิจกรรมต่างๆ การเดินทาง และปฏิสัมพันธ์ทางสังคม
3. **พื้นที่ที่มีชีวิต (Lived Space)** พื้นที่ของประสบการณ์ ความทรงจำ และความหมายทางวัฒนธรรมของผู้คน ซึ่งเกิดขึ้นจากการใช้ชีวิตและสร้างความสัมพันธ์ในพื้นที่นั้น ๆ

แนวคิดการผลิตพื้นที่ของเลอแพบวร์ที่นำมาใช้วิเคราะห์เมืองโคราช ประกอบด้วยเหตุผลสำคัญสามประการ ประการแรก เป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์สูงโดยกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เข้ามาตั้งถิ่นฐานและประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจร่วมกัน ประการที่สอง กระบวนการพัฒนาและการจัดการพื้นที่โดยรัฐสยามและรัฐไทย โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่มีการปฏิรูปการปกครองและพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และประการที่สาม ทั้งสองเมือง (กรุงเทพฯ และเมืองโคราช) แสดงให้เห็นความตึงเครียดระหว่างการวางผังและนโยบายของรัฐ (พื้นที่ที่รู้คิด) กับการใช้พื้นที่จริงของชุมชน (พื้นที่ที่รับรู้และพื้นที่ที่มีชีวิต) อย่างไรก็ตาม เมืองโคราชมีบริบททางประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ที่แตกต่างจากกรุงเทพฯ โดยเฉพาะลักษณะการเป็นเมืองหน้าด่านที่เชื่อมโยงระหว่างภาคกลางกับภาคอีสาน ซึ่งส่งผลให้การผลิตพื้นที่มีพลวัตที่เฉพาะเจาะจงกว่า การศึกษานี้จึงไม่ได้นำแนวคิดมาใช้โดยตรง แต่ปรับประยุกต์ให้เหมาะสมกับบริบทของเมืองโคราช

กล่าวได้ว่า กระบวนการผลิตพื้นที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและไม่หยุดนิ่ง ทำให้พื้นที่ถูกผลิตซ้ำ (reproduction) ตลอดเวลาผ่านการใช้งาน การตีความใหม่ และการปรับเปลี่ยนตามความต้องการของสังคมในแต่ละยุคสมัย ความเข้าใจนี้มีความสำคัญในการศึกษาเมืองที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานเนื่องจากพื้นที่เดียวกันอาจมีความหมายและการใช้งานที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา สะท้อนการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรมในแต่ละช่วงเวลา การศึกษาเมืองเก่านครราชสีมาผ่านแนวคิดสามเหลี่ยมเชิงพื้นที่นี้จึงมุ่งเน้นการวิเคราะห์กระบวนการผลิตพื้นที่ในบริบทสังคมพหุวัฒนธรรมที่มีกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลายเข้ามาตั้งถิ่นฐานในช่วงเวลาต่าง ๆ

ความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ในเมืองเก่านครราชสีมา

ความหลากหลายของคนในเมืองโคราชจากอดีตถึงปัจจุบัน จากการรวบรวมข้อมูลบันทึกทางประวัติศาสตร์และการสัมภาษณ์ผ่านความทรงจำของคนในพื้นที่แสดงให้เห็นว่าการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่แตกต่างกันตามเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์และปัจจัยทางเศรษฐกิจ (Fig. 2) รวมถึงความสัมพันธ์และบทบาทของผู้คนกับย่านต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงเป็นโครงสร้างชุมชนสำคัญ ก่อให้เกิดย่านที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมซึ่งประกอบด้วยข้อเท็จจริง จินตนาการ และความรู้สึก การศึกษาลักษณะทางชาติพันธุ์และชีวิตความเป็นอยู่อย่างเป็นระบบยังไม่ปรากฏในอดีต ข้อมูลกลุ่มคนส่วนใหญ่เริ่มได้รับการบันทึกอย่างเป็นระบบในช่วงสมัยของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ¹³ อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาทางภาษาศาสตร์และชาติพันธุ์วิทยาในปัจจุบัน พบว่ากลุ่มชาติพันธุ์ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่นครราชสีมาสามารถจำแนกตามตระกูลภาษาได้ 5 กลุ่มหลักได้แก่ ออญ-เขมร (Austroasiatic), ชาว-มลายู (Austronesian), ไทย-ลาว (Tai-Kadai), จีน-ทิเบต (Sino-Tibetan) และม้ง-เมี่ยน (Hmong-Mien) โดยแต่ละตระกูลมีรากฐานอยู่ในพื้นที่ต่างๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และเอเชียตะวันออก¹⁴ การนิยามความเป็นคนท้องถิ่นในเมืองโคราชมีลักษณะพิเศษ เนื่องจากเป็นเมืองหน้าด่านที่มีการเคลื่อนย้ายของประชากรอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีต การที่กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งจะกลายเป็นคนท้องถิ่นได้นั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยทั้งเวลาการสร้างรากฐานทางสังคม และการยอมรับจากชุมชนอื่น การศึกษานี้ใช้กรอบเวลาและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในการจำแนกกลุ่มประชากร โดยพิจารณาคนท้องถิ่นว่าเป็นกลุ่มที่มีหลักฐานการตั้งถิ่นฐานก่อนช่วงการศึกษา (พ.ศ. 2100) ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวเขมรและชาวไทยกลุ่มแรก ขณะที่ผู้อพยพแบ่งเป็นผู้ที่เข้ามาโดย

ภาพ 2 / Fig 2

ภาพ 2

ช่วงเวลารอพยพ
เคลื่อนย้ายของกลุ่มชาติพันธุ์
ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐาน
ในเมืองโคราช

Fig 2

Migration periods of
ethnic groups settling
in Korat

การกวาดต้อนจากสงคราม และผู้ที่เข้ามาด้วยความสมัครใจเพื่อการค้าและการประกอบอาชีพอย่างไรก็ตาม เส้นแบ่งระหว่างกลุ่มเหล่านี้ไม่ได้ชัดเจนตายตัวเนื่องจากกระบวนการปรับตัวและการผสมผสานทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นตลอดเวลาหลายศตวรรษ ดังนั้น แนวคิดเรื่อง คนท้องถิ่นในเมืองโคราชจึงไม่ได้หมายถึงเพียงกลุ่มที่อยู่มาก่อน แต่รวมถึงผู้ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานและสร้างรากฐานทางสังคมจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนเมือง

การก่อตัวของพื้นที่และโครงสร้างชาติพันธุ์: ช่วงก่อน พ.ศ. 2200

จากการทบทวนวรรณกรรมและบันทึกทางประวัติศาสตร์พบว่าสมัยอยุธยาตอนต้นที่อาณาจักรขยายอำนาจถึงกัมพูชา ใช้เมืองโคราชเป็นหัวเมืองสำคัญรวมถึงกลุ่มคนในแอ่งโคราชติดต่อกับคนไทลาวอีสานตอนบน ส่วยหรือข่าเป็นชนพื้นเมืองของหัวเมืองเขมรป่าดงและเมืองนครราชสีมาพูดภาษาตระกูลมอญ-เขมร ได้อยู่ในพื้นที่นี้ก่อนที่คนไทยจะเข้ามามีอิทธิพลเหนือดินแดนบริเวณลุ่มแม่น้ำมูลตอนบน¹⁵

กลุ่มประชากรไทยในช่วงนี้สามารถแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มหลัก ได้แก่ 1) ชาวไทยพื้นเมืองที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณนี้ก่อนการสร้างเมืองนครราชสีมาเป็นกลุ่มที่มีวิถีชีวิตและประกอบอาชีพเกษตรกรรมในพื้นที่มาก่อนหน้านี้ 2) ชาวไทยจากกรุงศรีอยุธยาที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานใน พ.ศ. 2199 (ค.ศ. 1656) เนื่องจากสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเมืองนครราชสีมาขึ้นใหม่เพื่อเป็นเมืองหน้าด่าน กลุ่มนี้ประกอบด้วยราษฎรที่มาตั้งถิ่นฐานและประกอบอาชีพการค้าและการเกษตร และ 3) ข้าราชการพร้อมทหารที่ได้รับการแต่งตั้งจากราชสำนักอยุธยาให้เข้ามาปกครองและรักษาความมั่นคงของเมืองหน้าด่าน กลุ่มนี้เป็นตัวแทนของอำนาจรัฐและทำหน้าที่บริหารจัดการเมืองตามระบบการปกครองแบบศูนย์รวมอำนาจของกรุงศรีอยุธยา

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์แสดงให้เห็นว่า ผู้ปกครองเมืองนครราชสีมาในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นบุคคลจากเมืองหลวง ซึ่งมักเป็นเชื้อพระวงศ์หรือขุนนางที่พระมหากษัตริย์ไว้วางใจ ในขณะที่ชุมชนพื้นเมืองในบริเวณนี้มีชาวเขมรเป็นกลุ่มประชากรหลัก โดย พงษ์ไข่มุกข์ คุณารัตนพฤกษ์ กล่าวว่าโคราชเป็นเมืองหน้าด่านหรือเมืองทางผ่าน จึงเป็นแหล่งรวมกลุ่มคนหลายชาติพันธุ์ เช่น เขมร ยวน มอญ กูย ขาวบน ไทยลาว ไทยกลาง และไทยโคราช¹⁶ จึงกลายเป็น “ความตึงเครียดของผู้คนในเมืองโคราช”¹⁷

การก่อตัวของพื้นที่เมืองในช่วงนี้ แสดงให้เห็นการเริ่มต้นของกระบวนการผลิตพื้นที่ผ่านมิติของพื้นที่ที่รู้จักอย่างชัดเจน ตามแนวคิดของเลอแพนวาร์ การวางผังเมืองโดยรัฐสยามผ่านการสร้างคูน้ำ กำแพงเมืองไม่เพียงเป็นระบบป้องกันทางทหาร แต่ยังเป็นกลไกการควบคุมพื้นที่และการแบ่งแยกทางสังคม โดยแยกพื้นที่ในเมืองสำหรับชนชั้นปกครองออกจากพื้นที่นอกเมืองสำหรับประชาชนทั่วไป การจัดสรรพื้นที่ดังกล่าว สะท้อนอำนาจของรัฐในการกำหนดโครงสร้างเมืองและการรักษาระเบียบทางสังคมตามระบบศักดินา อย่างไรก็ตาม ในช่วงนี้พื้นที่ที่รับรู้และพื้นที่ที่มีชีวิตยังมีบทบาทน้อย เนื่องจากประชากรยังไม่หนาแน่น กิจกรรมทางเศรษฐกิจยังจำกัดอยู่ในกรอบการเกษตร และยังไม่มีหลากหลายทางชาติพันธุ์มากพอที่จะสร้างพื้นที่ที่มีชีวิตที่ซับซ้อน การผลิตพื้นที่ในช่วงนี้จึงเป็นไปในทิศทางเดียวจากรัฐสู่ประชาชน โดยยังไม่เกิดการเจรจาต่อรองหรือความขัดแย้งระหว่างมิติต่างๆ ของพื้นที่อย่างเห็นได้ชัด

การขยายตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความหลากหลาย:

ช่วง พ.ศ. 2200-2400

ในช่วงกลาง พ.ศ. 2300 (ค.ศ. 1757) กลุ่มชาวมอญได้อพยพเข้ามาสู่เมืองโคราช โดยจากบันทึกของ พ.ต.พระพิทักษ์โยธา ซึ่งมีเชื้อสายมอญ เมื่อ พ.ศ. 2318 (ค.ศ. 1775) ได้สันนิษฐานว่า “มอญที่อยู่ในจังหวัดนครราชสีมา เป็นมอญที่อพยพมาครั้งพระยาแจ้ง (เจ้าพระยามหาโยธา) เข้ามาในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี มีพระศรีราชรามัญเป็นหัวหน้า ครอบครัวมอญที่มาอยู่ที่นครราชสีมา เป็นรางวัลตอบแทนความดีความชอบให้แก่พระยานครราชสีมา (บุญคง) ในการทำศึกกับพม่าที่มัลลอมเมืองพิษณุโลกในคราวศึกอะแซหุ่นกี้” เมื่อ พ.ศ. 2362 (ค.ศ. 1819) เจ้าเมืองนครราชสีมา (ทองอินทร์) ตีข้าได้ แล้วนำมายังเมืองนครราชสีมา ภายหลัง “ก๊กมอญ” บางกลุ่มจากเมืองปักและก๊กมอญพระศรีราชรามัญพร้อมเครือญาติได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองโคราช ประกอบด้วยก๊กมอญน้อยและก๊กมอญใหญ่¹⁸ การตั้งถิ่นฐานของชาวมอญครอบคลุมบริเวณทิศใต้ใกล้ประตูพลแสน (ประตูน้ำ) และหนองบัวรอง แก้ว เพ็ชรโสภณ ชาวไทยเชื้อสายจีนได้ระบุตำแหน่งที่ตั้งชุมชนชาวมอญใน *ย้อนรอย 100 ปี โคราช* ระบุว่า “เคยมีชาวมอญอยู่อาศัยๆ สี่แยกหลักเมือง เรียกว่า ตรอกมอญ”¹⁹

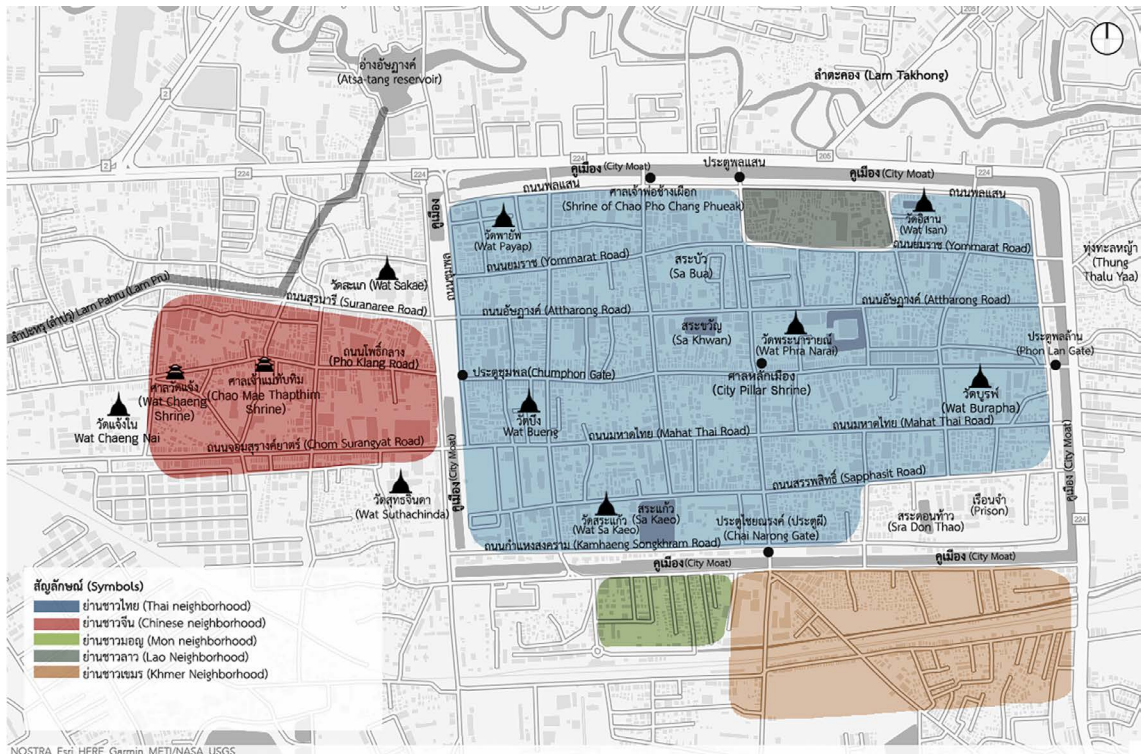
ในช่วงเวลาเดียวกัน ชาวลาวในเมืองโคราชซึ่งสันนิษฐานว่าคือกลุ่มชาติพันธุ์ลาวเวียง (เวียงจันทน์) ที่ได้อพยพเข้ามาในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี โดยทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ (ขณะดำรงตำแหน่งเจ้าพระยาจักรี) ยกทัพไปตีเมืองจันทน์ใน พ.ศ. 2321 (ค.ศ. 1778) ซึ่งได้กวาดต้อนผู้คนให้เคลื่อนย้ายมาตั้งหลักแหล่งอยู่ในอีสานและหัวเมืองชั้นใน รวมทั้งเมื่อครั้งเหตุการณ์กบฏเจ้าอนุวงศ์ช่วง พ.ศ. 2369 (ค.ศ. 1826) การตั้งถิ่นฐานของชาวลาวปรากฏในบันทึกการเดินทางของแอมอนิเยที่กล่าวว่า ชาวลาวอาศัยอยู่ทางด้านทิศเหนือบริเวณประตูพลแสน²⁰ จากการสำรวจพบว่า ความปะปนกันของชาวไทยอีสานและชาวลาวจากอดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ทำให้ไม่ปรากฏกลุ่มชาวลาวที่มีอัตลักษณ์ชัดเจน รวมทั้งในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริที่จะลดความแตกต่างทางด้านเชื้อชาติของราษฎรในภูมิภาคนี้ พระองค์ทรงห้ามข้าราชการเรียกชาวอีสานว่าลาวโดยเด็ดขาด ทรงโปรดเกล้าฯ ให้เรียกว่าไทย ทำให้ชาวลาวเองได้มีการปรับเปลี่ยนตัวตนทางวัฒนธรรมของตนเองให้มีความเป็นคนไทยมากยิ่งขึ้น

ราว พ.ศ. 2371 (ค.ศ. 1828) สังฆราชปาลเลอกัวซ์ (Jean-Baptiste Pallegoix) บาทหลวงชาวฝรั่งเศสที่เดินทางมายังสยามเพื่อเผยแพร่ศาสนาคริสต์บันทึกว่า ลักษณะผู้คนเมืองนครราชสีมา ครึ่งหนึ่งเป็นคนสยาม อีกครึ่งหนึ่งเป็นคนเขมร จำนวนประชากรมีประมาณ 60,000 คน ในตัวเมืองมีเพียง 7,000 คน นอกจากชาวไทยและชาวเขมรยังมีคนที่เชื้อสายลาวปนอยู่ รวมทั้งชาวจีนซึ่งประกอบอาชีพค้าขายเป็นส่วนใหญ่ คนจีนที่เมืองนครราชสีมาส่วนใหญ่มีความเป็นอยู่อย่างไทย แต่งตัวเป็นไทยหรือลาว ผสมไว้ยาวบ้าง ตัดสั้นบ้าง ไม่มีใครมีเงินเบี้ยเท่าใดนัก²¹ นอกจากนี้ ชาวนวนในเมืองโคราช อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 เนื่องจากมีกงสุลฝรั่งเศสทำหน้าที่ปกครองชาวนวนในอดีตมีบ้านนวนอยู่ภายในกำแพงเมืองนครราชสีมา²² ซึ่งภายหลังชุมชนชาวนวนได้โยกย้ายออกจากพื้นที่เมืองเก่าไปแล้ว ดังคำบอกเล่าของ จิตรมณี ดีอุดมจันทร์ “คนนวนสมัยก่อนจะอยู่บริเวณย่านเจริญรัตน์และประกอบอาชีพขายไก่อ่าง โดยเฉพาะไก่อ่างแม่บุญล้อมมีชื่อเสียงมาก จนเป็นชื่อเรียกย่านนั้นว่าตรอกไก่อ่าง”²³ ช่วงเวลานี้เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่พื้นที่ที่รับรู้ก่อตัวชัดเจนผ่านการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลาย ส่งผลให้เกิดการกระจายตัวแบบแบ่งตามกลุ่มชาติพันธุ์ที่ไม่ได้มาจากการวางแผนของรัฐ แต่เกิดจากการเจรจาต่อรองระหว่างโครงสร้างเมืองที่รัฐกำหนด (พื้นที่ที่รัฐคิด) กับการเลือกใช้พื้นที่จริงของแต่ละกลุ่มตามวิถีชีวิตและอาชีพ อย่างไรก็ตาม พื้นที่ที่มีชีวิตยังอยู่ในระยะเริ่มต้น เนื่องจากชุมชนยังแยกตามกลุ่มชาติพันธุ์และรักษาอัตลักษณ์เฉพาะของตน ยังไม่เกิดการสร้างความหมายร่วมของพื้นที่

รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการกระจายพื้นที่: ช่วง พ.ศ. 2400

ใน พ.ศ. 2435 (ค.ศ. 1892) หลวงผดุงแคว้นประจันต์ (จันทร์ อุตรนคร) หรือเดิมคือขุนมหาวิไชย ได้เขียนนิราศเรื่อง ไปเที่ยวหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออก บอกเล่าถึงสภาพผู้คนเมืองโคราชว่า พลเมืองส่วนมากเป็นคนไทย แต่พูดจาคล้ายลาวตะวันออกและเขมร²⁴ สอดคล้องกับบันทึกของแอมอนิเย ซึ่งเข้ามาสำรวจอีสานในช่วง พ.ศ. 2438-2440 (ค.ศ. 1895-1897) กล่าวถึงตำแหน่งการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนในเมืองโคราชว่า “ชาวเมืองสยามอาศัยอยู่ทางตะวันออกชาวลาวอาศัยอยู่ทางเหนือบริเวณประตูพลแสนชาวเขมรอาศัยอยู่ทางตะวันออกเฉียงใต้ขณะที่คนจีนอาศัยอยู่บริเวณถนนโพธิ์กลางนอกกำแพงเมือง ซึ่งมีทั้งอพยพและลูกหลานอพยพ ทำการค้าของป่ากับคนลาว และส่งสินค้าไปยังกรุงเทพฯ”²⁵ (Fig. 3) แสดงให้เห็นรูปแบบการกระจายตัวทางพื้นที่ที่สะท้อนการใช้พื้นที่เมืองแบบแบ่งตามกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งชาวไทยครองพื้นที่ภายในกำแพงเมืองทางทิศตะวันออก ขณะที่กลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ กระจายตัวรอบขอบเมืองตามทิศทางต่าง ๆ บริเวณภายในเขตกำแพงเมืองในอดีตเป็นพื้นที่อยู่อาศัยของกลุ่มคนไทยและข้าราชการมีการใช้ประโยชน์พื้นที่แบ่งเป็นพื้นที่อยู่อาศัย พื้นที่สวนผลไม้ และพื้นที่หน่วยงานราชการ โดยมีคูน้ำและกำแพงเมืองเป็นระบบป้องกันและรักษาความปลอดภัย

จากการบันทึกข้อมูลความหลากหลายทางชาติพันธุ์ในช่วงดังกล่าวปรากฏในเอกสารราชการที่สำคัญ จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ซึ่งรวบรวมเป็นจดหมายเหตุเรื่องมณฑลนครราชสีมา พ.ศ. 2467 โดยพระยาเพชรบูรณ์ ระบุว่า “พลเมืองมณฑลนครราชสีมา (ค.ศ. 1924) มีประมาณ 564,000 คน ส่วนมากเป็นคนไทย ที่มีเชื้อสายขนบธรรมเนียมและภาษาเป็นลาวประมาณ 1 ใน 6 ส่วนผู้หญิงโดยมากตัดผม ผิดกับทางข้างเหนือ เป็นชาวเขมรมีประมาณ 13,000 คน ยังมีคนอีกชนิดหนึ่งเรียกกันว่า ชาวนนหรือลัวะ ตั้งบ้านเรือนอยู่ตามเชิงเขามีประมาณ 1,000 คน ไม่ชอบอยู่ในหมู่คนพื้นเมือง ถ้าผิดพวก เห็นคนมากก็มักจะหลบหนี พูดภาษาหนึ่งต่างหาก”²⁶ เอกสารดังกล่าวแสดงให้เห็นความหลากหลายทางชาติพันธุ์และลักษณะการดำรงชีวิตของกลุ่มประชากรต่าง ๆ ในมณฑลนครราชสีมาใน พ.ศ. 2460-2470 (ค.ศ. 1917-1927)

ภาพ 3 / Fig 3

ช่วงเวลานี้เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่พื้นที่ที่รับรู้เริ่มก่อตัวขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม ผ่านการอพยพและการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลาย แต่ละกลุ่ม นำเอารูปแบบการใช้ชีวิตและกิจกรรมทางเศรษฐกิจจากถิ่นกำเนิดมาปรับใช้ ในพื้นที่ใหม่ ส่งผลให้เกิดรูปแบบการกระจายตัวแบบแบ่งตามกลุ่มชาติพันธุ์ ชาวมอญตั้งถิ่นฐานทางทิศใต้ใกล้ประตูน้ำ ชาวลาวทางทิศเหนือบริเวณประตูพลแสน ชาวเขมรทางตะวันออกเฉียงใต้ และชาวจีนนอกกำแพงเมือง บริเวณถนนโพธิ์กลาง การกระจายตัวนี้ไม่ได้เป็นผลจากการวางแผนของรัฐโดยตรง แต่เกิดจากการเจรจาต่อรองระหว่างพื้นที่ที่รู้จัก (โครงสร้างเมืองที่รัฐกำหนดไว้) กับพื้นที่ที่รับรู้ (การเลือกใช้พื้นที่จริงของแต่ละกลุ่ม) ตามแนวคิดของเลอแพวรี กระบวนการนี้แสดงให้เห็นว่าแม้รัฐจะกำหนดโครงสร้างเมืองไว้แล้ว แต่กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ก็มีอำนาจในการสร้างพื้นที่ของตนเองได้ภายใต้ข้อจำกัดของโครงสร้างนั้น โดยเลือกพื้นที่ที่เหมาะสมกับวิถีชีวิต อาชีพ และความสัมพันธ์ทางสังคมของตน อย่างไรก็ตาม ในช่วงนี้พื้นที่ที่มีชีวิตยังอยู่ในระยะเริ่มต้น เนื่องจากชุมชนต่าง ๆ ยังแยกตัวอยู่ตามกลุ่มชาติพันธุ์ยังไม่มี การผสมผสาน หรือสร้างความหมายร่วมของพื้นที่มากนัก

ภาพ 3

การตั้งถิ่นฐานของ
กลุ่มชาติพันธุ์
ในช่วงปลาย พ.ศ. 2400

Fig 3

Map of ethnic settlement
patterns in the late 19th
century

จุดเปลี่ยนสำคัญ:

ยุครถไฟและการขยายตัวของชุมชนจีน พ.ศ. 2443

การเปิดเส้นทางรถไฟกรุงเทพ-นครราชสีมาใน พ.ศ. 2443 (ค.ศ. 1900) เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่นำมาซึ่งการขยายตัวของชุมชนชาวจีนในเมืองโคราช โดยมีชาวจีนโพ้นทะเลจากหลายสายพันธุ์เข้ามาตั้งถิ่นฐานได้แก่แต้จิ๋ว (Teochew) จีนแคะ (Hakka) ไหหลำ (Hailam) กวางตุ้ง (Cantonese) และฮกเกี้ยน (Hokkien)²⁷ กลุ่มชาวจีนเหล่านี้ตั้งถิ่นฐานบริเวณถนนโพธิ์กลางซึ่งเรียกกันว่า “ตลาดจีน” โนนดินทราย²⁸ และบริเวณหัวหนองบัว ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขาย โดยใช้ภาษาจีนในการสื่อสารภายในกลุ่ม และใช้ภาษาไทยเป็นภาษากลางในการสื่อสารกับคนภายนอก²⁹ จำนวนชาวจีนที่เพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญในช่วงนี้สะท้อนผ่านบันทึกเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินเปิดทางรถไฟสายนครราชสีมา วันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2443 (ค.ศ. 1900) โดยทรงแวะที่บ้านพระเจริญราชกิจ นายอำเภอจีนเมืองนครราชสีมา³⁰ การมีตำแหน่งนายอำเภอจีนและการที่พระมหากษัตริย์ทรงแวะเยี่ยมแสดงให้เห็นถึงจำนวนประชากรชาวจีนที่มากและการยอมรับบทบาททางเศรษฐกิจของชุมชนนี้ อย่างเป็นทางการ

การปรับตัวทางสังคมของชาวจีนในช่วงนี้ปรากฏชัดเจนในเอกสารกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ทรงจัดราชการ ณ เมืองนครราชสีมา ร.ศ. 110-111 (พ.ศ. 2434-2435 หรือ ค.ศ. 1891-1892) ว่า “จีนซึ่งอยู่เป็นพื้นนั้นก็เป็นจีนอย่าง...บ้านเรือนก็เป็นตึกกลิ้ง³¹ อยู่ก็อย่างไทย ๆ ตัวก็...เป็นไทยหรือลาวปน ผมก็ไวยาวบ้างมัดบ้างไม่มีใครมีจีนเบียดเท่าไหนนัก”³² บันทึกนี้สะท้อนการผสมผสานทางวัฒนธรรมโดยชาวจีนปรับภาษาและการแต่งกายให้สอดคล้องกับสังคมท้องถิ่นแต่ยังคงรักษาอัตลักษณ์ทางศาสนาและวัฒนธรรมผ่านการสร้างศาลเจ้าและโรงเรียนชุมชน ซึ่งปัจจุบันยังคงดำรงอยู่หลายแห่ง เช่น ศาลเจ้าพ่อบุญไฟศาลศาลเจ้าพ่อไฟ และศาลเจ้าแม่ทับทิม เป็นต้น

การเปิดเส้นทางรถไฟยังส่งผลต่อการเคลื่อนย้ายของกลุ่มชาติพันธุ์อื่น โดยเฉพาะชาวซิกข์จากเมืองกุจรานวาลา (Gujranwala) แคว้นปัญจาบ (ปัจจุบันอยู่ในประเทศปากีสถาน) ที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานในไทยช่วง พ.ศ. 2454 (ค.ศ. 1911) เนื่องจากสถานการณ์การเมืองและความยากลำบากทางเศรษฐกิจในประเทศของตน³³ บางส่วนเดินทางมาถึงโคราชช่วงปลายรัชกาลที่ 5 ผ่านเครือข่ายการค้าที่เชื่อมโยงกับชุมชนชาวจีน มาซิ เศวราห์ ระบุว่าชาวซิกข์ได้รับการชวนมาค้าขายผ้าที่ถนนโพธิ์กลาง ต่อมาภายหลังจึงขยับขยายถิ่นฐานออกไป³⁴ การตั้งถิ่นฐานของชาวซิกข์ในย่านการค้าของชาวจีนแสดงให้เห็นว่าโครงสร้างพื้นที่ที่ชุมชนหนึ่ง

สร้างขึ้นสามารถอำนวยความสะดวกให้กลุ่มชาติพันธุ์อื่นเข้ามาตั้งถิ่นฐานและประกอบกิจการได้

การเปิดเส้นทางรถไฟใน พ.ศ. 2443 (ค.ศ. 1900) เป็นช่วงเวลาที่การผลิตพื้นที่ทั้งสามมิติเริ่มเกิดขึ้นพร้อมกันอย่างชัดเจนชาวจีนโพ้นทะเลนำรูปแบบการใช้พื้นที่แบบผสมผสาน (mixed-use) มาใช้โดยรวมร้านค้าและที่อยู่อาศัยไว้ในตึกกลึง และตั้งถิ่นฐานหนาแน่นบริเวณถนนโพธิ์กลางจนกลายเป็นตลาดจีน (พื้นที่ที่รับรู้) ฝ่ายรัฐตอบสนองด้วยการแต่งตั้งนายอำเภอจีน และการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแวะเยี่ยมบ้านนายอำเภอจีนในวันเปิดทางรถไฟ แสดงการยอมรับบทบาทของชุมชนจีนอย่างเป็นทางการ และเป็นการประนีประนอมระหว่างพื้นที่ที่รู้จักกับความเป็นจริงทางเศรษฐกิจ ขณะเดียวกัน ชาวจีนปรับตัวทางสังคมโดยแต่งกายเป็นไทยและใช้ภาษาไทยกับคนนอกกลุ่มแต่รักษาอัตลักษณ์ผ่านการสร้างศาลเจ้าและโรงเจ ซึ่งเป็นการก่อตัวของพื้นที่ที่มีชีวิต ช่วงเวลานี้แสดงให้เห็นว่าการผลิตพื้นที่เป็นกระบวนการที่ซับซ้อนและเกิดขึ้นพร้อมกันในหลายมิติ ไม่ใช่กระบวนการเชิงเส้นตรงหรือแยกส่วน

ช่วงวิกฤตและการปรับตัว: พ.ศ. 2484-2518

นโยบายสร้างเอกภาพทางชาติของประเทศไทยเริ่มต้นอย่างเป็นระบบตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงมีพระราชดำริที่จะลดความแตกต่างทางเชื้อชาติของราษฎรในภูมิภาคอีสาน นโยบายสำคัญประการหนึ่งคือการห้ามข้าราชการเรียกชาวอีสานว่า “ลาว” และทรงโปรดเกล้าฯ ให้เรียกว่า “ไทย” แทน³⁵ การเปลี่ยนแปลงนี้เป็นกลไกการสร้างอัตลักษณ์ชาติที่ส่งผลให้ชาวลาวในพื้นที่ปรับเปลี่ยนตัวตนทางวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับความเป็นคนไทยมากยิ่งขึ้น นโยบายดังกล่าวเป็นรากฐานสำคัญที่นำไปสู่มาตรการที่เข้มข้นยิ่งขึ้นในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง

การประกาศราชกิจจานุเบกษาเรื่องการควบคุมการเข้าเมืองของชาวต่างด้าว พ.ศ. 2484 (ค.ศ. 1941)³⁶ ในช่วงรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ส่งผลกระทบอย่างมีนัยสำคัญต่อโครงสร้างประชากรและการใช้พื้นที่ในเมืองเก่านครราชสีมา นโยบายชาตินิยมที่จำกัดสิทธิของคนต่างด้าวส่งผลให้ชาวจีนและชาวนานซึ่งเป็นกลุ่มหลักในย่านการค้าต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน ชาวจีนจำนวนมากต้องกระจายตัวจากย่านใจกลางเมืองไปยังพื้นที่รอบนอกในเขตอำเภอต่าง ๆ ส่วนชาวนานต้องโยกย้ายออกจากพื้นที่เมืองเก่านครราชสีมา

กลยุทธ์การปรับตัวของชาวจีนมีความหลากหลายเพื่อการอยู่รอดและรักษาฐานะทางเศรษฐกิจ-สังคม จิตมณีนี ดิอุดมจันทร์ เล่าถึงประสบการณ์ในช่วงนั้นว่า “ในช่วงที่เจ้าหน้าที่เข้ามากดดันให้ย้ายไปยังพื้นที่ห่างไกล ครอบครัวชาวจีนหลายครอบครัวต้องอพยพออกไป แต่ที่บ้านของพ่อเปลี่ยนนามสกุลเป็นไทยไปแล้ว จึงไม่ถูกบังคับให้ย้าย ญาติๆ จึงมาขอใช้นามสกุลเดียวกันเพื่อหลีกเลี่ยงการถูกเบียดขับ ภายหลังเมื่อสถานการณ์คลี่คลายลงหลายคนก็กลับมาอยู่ที่เดิม แต่บางส่วนไม่กลับมา”³⁷ การเปลี่ยนแซ่จีนเป็นนามสกุลไทยจึงเป็นทั้งกลยุทธ์การหลีกเลี่ยงการถูกบังคับให้ย้ายถิ่นและจุดเริ่มต้นของกระบวนการผสมผสานทางวัฒนธรรมในรูปแบบใหม่ นอกจากนี้ รัฐบาลยังออกประกาศปิดโรงเรียนสอนภาษาจีน ส่งผลต่อระบบการศึกษาและการสืบทอดวัฒนธรรมของชุมชนชาวจีนอย่างมีนัยสำคัญ

การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญอีกครั้งเกิดขึ้นในช่วงสงครามเวียดนาม พ.ศ. 2508-2518 (ค.ศ. 1965-1975) เมื่อรัฐบาลไทยอนุญาตให้สหรัฐอเมริกาตั้งกองบัญชาการกองทัพอากาศในบริเวณใกล้เมืองโคราช การเปลี่ยนแปลงนี้ส่งผลต่อโครงสร้างเศรษฐกิจและการกระจายตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ในเมืองอย่างมีนัยสำคัญ กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ปรับตัวและขยายขอบเขตธุรกิจเพื่อตอบสนองความต้องการใหม่ ชาวไทยซิกซ์พัฒนาธุรกิจร้านเทเลอร์และร้านขายเพชร ชาวไทยเชื้อสายจีนขยายการลงทุนในภาคบริการ เช่น โรงแรมและไนท์คลับ ชาวไทยกลุ่มอื่นดำเนินธุรกิจบ้านเช่า และชาวญวนเปิดร้านอาหาร การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจดังกล่าวส่งผลให้ผู้คนให้ความหมายกับเมืองโคราชในฐานะ “เมืองฝรั่ง” และกลายเป็นพื้นที่ที่สามารถใช้เงินดอลลาร์สหรัฐได้อย่างแพร่หลาย สำหรับชุมชนชาวซิกซ์ ก่อนหน้านี้มีจำนวนประมาณ 40 หลังคาเรือนหรือ 200-300 คน โดยตั้งถิ่นฐานเป็นหลักในบริเวณถนนจอมพล ถนนโพธิ์กลาง และถนนสุรนารี จำนวนประชากรของชุมชนนี้มีความผันแปรตามสภาพเศรษฐกิจ เมื่อการค้าขายเติบโตชุมชนก็ขยายตัว และเมื่อเศรษฐกิจซบเซาผู้คนก็ย้ายออกไปหาโอกาสที่อื่น การเปลี่ยนแปลงในช่วงเวลานี้สะท้อนกระบวนการผลิตพื้นที่ใหม่ที่เกิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยภายนอก ได้แก่ นโยบายชาตินิยมของรัฐ นโยบายต่างประเทศ และสงคราม กับความสามารถในการปรับตัวที่แตกต่างกันของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ในท้องถิ่น ขณะที่บางกลุ่มเลือกการผสมผสานและการปรับตัวแบบยืดหยุ่น เช่น การเปลี่ยนนามสกุลและการปรับธุรกิจ กลุ่มอื่นเลือกการย้ายถิ่นฐานเป็นทางออกหลัก

การเปลี่ยนผ่านสู่ยุคปัจจุบัน: หลัง พ.ศ. 2518 (ค.ศ. 1975)-ปัจจุบัน

การถอนกำลังทหารอเมริกันใน พ.ศ. 2518 (ค.ศ. 1975) ส่งผลกระทบอย่างมีนัยสำคัญต่อโครงสร้างเศรษฐกิจและการกระจายตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ในเมืองเก่านครราชสีมา การเปลี่ยนแปลงนี้แสดงให้เห็นถึงความเปราะบางของเศรษฐกิจท้องถิ่นที่พึ่งพาปัจจัยภายนอกและกลไกการปรับตัวที่แตกต่างกันของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ เพื่อทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงในช่วงเวลานี้อย่างรอบด้าน การศึกษาจะวิเคราะห์ในสี่ประเด็นหลัก ได้แก่ ผลกระทบทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นทันทีหลังการถอนทหาร รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในปัจจุบัน การสร้างความหมายของพื้นที่ผ่านภาษาและวัฒนธรรมท้องถิ่น และการเปลี่ยนแปลงบทบาทของเมืองเก่าในภาพรวม

ผลกระทบทางเศรษฐกิจที่ชัดเจนที่สุดปรากฏในชุมชนชาวไทยชีกซ์กูรบาจันซึ่งที่เศรษฐกิจสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงนี้ว่า “ชาวชีกซ์เปิดร้านเทเลอรับริเวณถนนสุรนารี ช่วงนั้นมีทหารอเมริกันมาใช้บริการมาก เมื่อทหารถอนกำลังธุรกิจซบเซา ชาวชีกซ์บางส่วนย้ายไป”³⁸ ชุมชนนี้ปรับตัวด้วยการกระจายตัวทางภูมิศาสตร์ โดยจำนวนครอบครัวลดลงจาก 40 หลังคาเรือนเหลือเพียง 14-15 ครอบครัวในปัจจุบัน ส่วนใหญ่เลือกย้ายไปประกอบกิจการในพื้นที่ที่มีศักยภาพทางเศรษฐกิจสูงกว่า เช่น กรุงเทพมหานคร พัทยา และภูเก็ต อย่างไรก็ตาม ไม่ใช่ทุกคนที่เลือกย้ายถิ่น มาซี เศวตราช์ แสดงความคิดเห็นว่า “จะยังอยู่ที่โคราช ไม่อยากย้าย แม้การค้าฝ้าจะเจียบลง”³⁹ ซึ่งสะท้อนความซับซ้อนของการตัดสินใจระหว่างโอกาสทางเศรษฐกิจกับความผูกพันทางสังคม-วัฒนธรรม

นอกเหนือจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจแล้ว รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในปัจจุบันยังคงสะท้อนประวัติศาสตร์ของการอพยพและการปรับตัวที่สั่งสมยาวนานจากการสำรวจภาคสนามพบว่าชาวไทยเชื้อสายจีนตั้งถิ่นฐานเป็นหลักในทิศตะวันตกของเมือง โดยกระจุกตัวหนาแน่นในบริเวณถนนโพธิ์กลาง ถนนจอมพล ถนนชุมพล และถนนอัมพวงค์ รูปแบบการตั้งถิ่นฐานสอดคล้องกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เน้นการพาณิชย์กรรมโดยเฉพาะถนนจอมพลที่ได้รับการขนานนามในภาษาจีนแต่จีวว่า “เซี่ยไห่ล” (แปลว่า ในเมือง) ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นศูนย์กลางพาณิชย์กรรมที่มีผู้คนมาจับจ่ายใช้สอยเป็นจำนวนมากในอดีต⁴⁰ ปัจจุบันชาวไทยเชื้อสายจีนในพื้นที่นี้ประกอบกิจการหลากหลาย ตั้งแต่ร้านค้าสินค้าอุปโภคบริโภค ร้านทอง ร้านขายยา ไปจนถึงอุปกรณ์การเกษตร

แม้จำนวนชุมชนชาวไทยซิกข์จะลดลง แต่ชาวไทยซิกข์ที่ยังคงดำรงอยู่ยังรักษาการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่เดิมได้แก่บริเวณตรอกสาย ถนนจอมพล และถนนสุรนาธิการดำรงอยู่ของชุมชนนี้แสดงออกผ่านทั้งการประกอบอาชีพและการรักษาพื้นที่ทางศาสนาและวัฒนธรรม วิวัฒนาการของสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาสะท้อนการผลิตพื้นที่ที่มีความหมายทางวัฒนธรรม จากเดิมที่เข้าบ้านบริเวณตรอกหลังธนาคารกสิกรไทยบนถนนมนัส ชุมชนได้พัฒนาไปสู่การสร้างคุรุदวาราคีคุรุสิงห์สภาในซอยสหพันธ์ ถนนจอมพล ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระมหาคัมภีร์คุรุครันธ์ ซาฮิบ และทำหน้าที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชนชาวซิกข์ การพัฒนาทางอาชีพของชุมชนนี้แสดงให้เห็นถึงการปรับตัวและการสะสมทุนทางสังคม จากการเดินเร่ขายผ้าในอดีตไปสู่การเป็นเจ้าของกิจการค้าผ้าและเฟอร์นิเจอร์ในปัจจุบัน

ชาวไทยเชื้อสายมอญในปัจจุบันตั้งถิ่นฐานเป็นหลักในบริเวณบ้านสกและหนองบัวรอง โดยมีการกระจายตัวในอาชีพที่หลากหลายทั้งการรับราชการและการประกอบธุรกิจส่วนตัว จากการคำบอกเล่าของนิทรา สุวรรณ ชาวไทยเชื้อสายมอญได้เล่าว่าปัจจุบันชาวไทยเชื้อสายมอญในเมืองโคราชประกอบด้วย 3 ก๊ก โดยตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านสก (ปัจจุบันคือถนนจิระ) บริเวณประตูน้ำหนองบัวรอง และบ้านมอญ (บริเวณสมาคมฮากกา ก๊กพระศรีราชามัญ)⁴¹ การจัดกลุ่มแบบ “ก๊ก” นี้สะท้อนการผลิตพื้นที่ทางสังคมที่มีรากฐานจากระบบเครือญาติและความเชื่อมโยงทางวัฒนธรรม แม้บางส่วนของชุมชนจะย้ายไปอยู่กรุงเทพมหานคร แต่การรวมตัวกันในบางโอกาสเพื่อรำลึกถึงบรรพบุรุษผ่านการประกอบอาหารทั้งไทยโคราชและมอญยังคงดำเนินต่อไป การปฏิบัตินี้แสดงให้เห็นถึงการผลิตซ้ำของพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงระหว่างอดีตและปัจจุบัน

การสร้าง ความหมายทางสังคมของพื้นที่ไม่เพียงสะท้อนผ่านการตั้งถิ่นฐานทางกายภาพเท่านั้น แต่ยังปรากฏชัดเจนในระบบการเรียกชื่อที่มีเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชนท้องถิ่น คนในเมืองโคราชเรียกกลุ่มคนที่อาศัยในแต่ละชุมชนว่า “ชุม” ซึ่งเป็นคำในภาษาท้องถิ่นสำหรับหมู่บ้านหรือชุมชน โดยไม่คำนึงถึงความแตกต่างทางชาติพันธุ์ เมื่อถูกถามว่า “ชุมไหน” ผู้คนจะตอบด้วยชื่อพื้นที่ เช่น “ชุมประตุน้ำ” หรือ “ชุมบ้านสก” แสดงให้เห็นว่า อัตลักษณ์ของพื้นที่ถูกสร้างขึ้นจากการอยู่อาศัยร่วมกันมากกว่าเชื้อสายหรือภูมิหลังทางชาติพันธุ์ รูปแบบการเรียกชื่อนี้สะท้อนแนวคิดพื้นที่ที่มีชีวิตของเลอแพบวร์ที่เห็นว่าพื้นที่ไม่ใช่เพียงตำแหน่งทางภูมิศาสตร์หรือขอบเขตที่ถูกกำหนดจากภายนอก แต่เป็นพื้นที่ที่เต็มไปด้วยประสบการณ์ ความทรงจำ และความหมายที่ผู้คนสร้างขึ้นผ่านการใช้ชีวิตประจำวัน การที่คนต่างกลุ่มชาติพันธุ์ในชุมเดียวกันใช้คำเรียกร่วมกัน แสดงให้เห็นกระบวนการผลิตพื้นที่ที่เกิดจากวิธีที่ผู้คนใช้และสร้างพื้นที่ผ่านกิจกรรมในชีวิตประจำวัน ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวกลายเป็นพื้นที่ที่มีความหมายทางสัญลักษณ์ทางความรู้สึกที่ยังรากลึกในจิตสำนึกของชุมชน ความหมายของ “ชุม” จึงถูกสืบทอดและผลิตซ้ำผ่านการเล่าขานและการอ้างอิงในชีวิตประจำวัน สร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของและอัตลักษณ์ร่วมในระดับชุมชนที่ข้ามพ้นขอบเขตทางชาติพันธุ์

เมื่อพิจารณาในภาพรวม รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการดำรงอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ สะท้อนความเป็นสังคมพหุวัฒนธรรมที่ผู้คนพึงพาอาศัยกันและปรับเปลี่ยนตามกาลเวลา ตั้งแต่อดีตที่เมืองโคราชเป็นเมืองหน้าด่านและศูนย์กลางอำนาจการเมือง ผ่านการพัฒนาเป็นเมืองสมัยใหม่ในยุครัชกาลที่ 5 จนถึงปัจจุบัน การขยายตัวของเมืองไปตามแนวนอนมีตรภาพตั้งแต่ พ.ศ. 2500 (ค.ศ. 1957) เป็นต้นมา ส่งผลให้เมืองเก่านครราชสีมาเปลี่ยนบทบาทอย่างมีนัยสำคัญจากเดิมที่เป็นศูนย์กลางพาณิชย์กรรมระดับเมืองที่รองรับการค้าขายจากทั่วภูมิภาคกลายเป็นย่านพาณิชย์กรรมที่ให้บริการแก่ชุมชนในบริเวณใกล้เคียงเป็นหลัก ร้านค้าขนาดใหญ่และห้างสรรพสินค้าได้เคลื่อนย้ายไปยังย่านใหม่ ทำให้พื้นที่เมืองเก่าเหลือร้านค้าสินค้าอุปโภคบริโภคพื้นฐาน ร้านอาหาร และร้านบริการชุมชน แม้บทบาททางเศรษฐกิจจะลดลง พื้นที่เมืองเก่ายังคงมีความสำคัญในฐานะสัญลักษณ์ทางประวัติศาสตร์และพื้นที่ความทรงจำทางวัฒนธรรมของเมืองโคราช

การวิเคราะห์พลวัตของเมืองเก่านครราชสีมาและบทบาทของกลุ่มชาติพันธุ์

จากการศึกษาช่วงเวลาการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองโคราช พบว่าช่วงเวลาสำคัญที่ส่งผลต่อสภาพเศรษฐกิจและการเคลื่อนย้ายของประชากรอย่างชัดเจนคือสมัยรัชกาลที่ 5 โดยเฉพาะการเปิดเส้นทางรถไฟสายกรุงเทพ-นครราชสีมาใน พ.ศ. 2443 (ค.ศ. 1900)⁴² เหตุการณ์สำคัญที่แสดงถึงการยอมรับบทบาทของชาวจีนในชุมชนคือการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จไปยังตลาดจีนและพระราชทานเสมาผูกคอแก่บุตรชาวจีนและราษฎร การเปลี่ยนแปลงในช่วงนี้สะท้อนการผลิตพื้นที่ทั้งสามมิติตามแนวคิดของเลอแพนว์ ที่เริ่มเกิดขึ้นพร้อมกันอย่างชัดเจน เมื่อพิจารณาในมิติของพื้นที่ที่รู้จักดี จะเห็นว่ายุคศักดินาแสดงให้เห็นการผลิตพื้นที่ที่ถูกกำหนดโดยอำนาจรัฐและระบบการปกครองแบบศูนย์รวม การวางผังเมืองโคราชสะท้อนการแบ่งแยกทางสังคมอย่างชัดเจนโดยการสร้างคูน้ำกำแพงเมืองไม่เพียงเป็นระบบป้องกันทางทหาร แต่ยังเป็นกลไกในการแยกพื้นที่ในเมืองสำหรับชนชั้นปกครองจากพื้นที่นอกเมืองสำหรับประชาชนทั่วไป การจัดสรรพื้นที่ดังกล่าวเป็นการแสดงออกถึงอำนาจทางการเมืองและการควบคุมทางสังคมเพื่อรักษาระเบียบและลำดับชั้นทางสังคม

การเปลี่ยนแปลงเริ่มปรากฏชัดเจนตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 (พ.ศ. 2394-2411 หรือ ค.ศ. 1851-1868) เมื่อมีบันทึกถึงการตั้งถิ่นฐานของชาวจีนโพ้นทะเลบริเวณถนนโพธิ์กลางและการขยายตัวเข้าสู่กำแพงเมืองแถบถนนจอมพล สะท้อนผ่านศาสนสถานจีนหลายแห่ง การอพยพดำเนินต่อเนื่องจนถึงรัชกาลที่ 5 ภายหลังการปฏิรูปการปกครองและพัฒนาคมนาคม ทำให้มีการเคลื่อนย้ายประชากรเข้าสู่โคราชมากขึ้น รวมถึงชาวซิกข์ที่เข้ามาประกอบธุรกิจค้าผ้า จากการสำรวจพบว่า กลุ่มชาติพันธุ์ที่ยังดำรงอยู่ในเมืองโคราชประกอบด้วยชาวไทย ชาวไทยเชื้อสายจีน ชาวไทยซิกข์ และชาวไทยเชื้อสายมอญ ทั้ง 4 กลุ่มมีการปรับตัวตามการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมตามลำดับเวลา ในแง่ของบทบาทการขับเคลื่อนเมือง จากการวิเคราะห์พบว่าแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์มีบทบาทที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน ชาวไทยเชื้อสายจีนเป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญที่สุดในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจเมือง⁴³ โดยสร้างย่านการค้าใหม่บริเวณถนนโพธิ์กลางและถนนจอมพล การเปลี่ยนแปลงนี้ส่งผลให้โครงสร้างอำนาจการจัดการพื้นที่เปลี่ยนจากการควบคุมของราชการสู่การขับเคลื่อนโดยกิจกรรมทางเศรษฐกิจชาวไทยซิกข์มีบทบาทในการสร้างความหลากหลายในย่านการค้าผ่านธุรกิจสิ่งทอและเฟอร์นิเจอร์ขณะที่ชาวไทย

ภาพ 4 / Fig 4

เชื้อสายมอญ ลาว ญวน และเขมร มีบทบาทในการสร้างรากฐานวัฒนธรรม และการผสมผสานทางสังคม ผ่านการสืบทอดภาษา ประเพณี และการสร้าง เครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม

ลักษณะการอยู่ร่วมกันของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ สะท้อนผ่านการตั้งคุรุดวารา ศี คุรุสิงห์สภาของชาวไทยซิกข์ในย่านการค้าของชาวไทยเชื้อสายจีน (Fig. 4) มาชี เศวตวราห์ เล่าว่า “สมัยนั้นชาวซิกข์อาศัยอยู่บนถนนเส้นนี้จำนวนมาก แตกต่างจากปัจจุบันที่มีคนน้อยลง แม้ว่าวัดจะมีขนาดใหญ่ ตอนแรกเช่าพื้นที่วัด เพื่อใช้ประกอบพิธีกรรม ต่อมาได้ซื้อที่ดินและสร้างสถานที่แห่งใหม่ตรงนี้”⁴⁴ การอยู่ร่วมกันอย่างผสมกลมกลืนนี้ยิ่งปรากฏชัดเจนในช่วงเทศกาลตรุษจีน เมื่อการจัดงานบนถนนจอมพลแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของคนในสังคม กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ร่วมกันจัดกิจกรรม เปิดหน้าบ้าน และประดับตกแต่ง อาคารด้วยไฟเชื่อมไปยังศาสนสถาน ทั้งวัด ศาลเจ้า และคุรุดวารา การผลิต พื้นที่ร่วมดังกล่าวสะท้อนชัดเจนในมิติของพื้นที่ที่มีชีวิต โดยเทศกาลตรุษจีน เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของการผลิตพื้นที่ร่วมที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่าง กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ การที่เทศกาลขยายตัวจากเทศกาลของชุมชนจีนเป็น งานเทศกาลของเมืองทั้งหมดแสดงให้เห็นกระบวนการผลิตพื้นที่ซ้ำที่เกิดจาก การเจรจาต่อรองและการยอมรับร่วมกันระหว่างชุมชน การตกแต่งร่วมกัน บนถนนจอมพลระหว่างร้านค้าของชาวไทยเชื้อสายจีน ร้านค้าของชาวไทยซิกข์ และคุรุดวาราซิกข์ สะท้อนการสร้าง ความหมายทางสังคมและวัฒนธรรมใหม่ ที่เกิดจากการอยู่ร่วมกัน พื้นที่เดียวกันถูกใช้และตีความใหม่โดยกลุ่มต่าง ๆ ตามบริบทและเวลาที่แตกต่างกัน

ภาพ 4

คุรุดวารา ศี คุรุสิงห์สภา ศาสนสถานที่เป็นศูนย์กลาง ทางจิตใจของกลุ่มชาวไทย ซิกข์ในย่านการค้าเมืองเก่า นครราชสีมา

Fig 4

Sri Guru Singh Sabha Gurdwara: a spiritual and community center of the Thai-Sikh group within the commercial district of Nakhon Ratchasima's Historic Quarter

อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์กับพื้นที่ไม่ได้เป็นไปอย่างราบรื่นเสมอไป ลักษณะทางกายภาพและอาคารภายในขอบเขตคูน้ำกำแพงเมืองฝั่งตะวันออกและทิศใต้ไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก ส่วนใหญ่ยังคงเป็นบ้านพักอาศัยบนที่ดินของราชการและขุนนางไทยในอดีต ซึ่งมีรั้วล้อมรอบอาณาเขตอย่างชัดเจน อานรรต ใจสำราญ เล่าว่า “เมื่อประมาณ 80 ปีก่อน ชาวต่างชาติไม่สามารถซื้อที่ดินได้ คุณปู่ยากมีที่ดิน แต่ซื้อไม่ได้เพราะเป็นคนต่างด้าว”⁴⁵ ความขัดแย้งระหว่างพื้นที่ที่รู้จักกับพื้นที่ที่มีชีวิตปรากฏอย่างชัดเจนในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม พ.ศ. 2484 (ค.ศ. 1941) เมื่อนโยบายชาตินิยมที่ห้ามชาวต่างด้าวอาศัยในเขตทหารส่งผลให้ชาวไทยเชื้อสายจีนถูกเบียดขับออกจากเมืองโคราช การเคลื่อนย้ายครั้งนี้ส่งผลให้เศรษฐกิจเมืองซบเซาอย่างเห็นได้ชัด เนื่องจากชาวไทยเชื้อสายจีนเป็นกลุ่มหลักที่ขับเคลื่อนกิจกรรมทางการค้า นโยบายดังกล่าวเป็นการแสดงออกของพื้นที่ที่รู้จักที่รัฐพยายามควบคุมการใช้พื้นที่ตามอุดมการณ์ทางการเมืองและความมั่นคงแห่งชาติ

ทว่าในมิติของพื้นที่ที่มีชีวิต ชุมชนชาวไทยเชื้อสายจีนได้สร้างความผูกพันและรากฐานทางเศรษฐกิจ-สังคมมาอย่างยาวนาน ภายหลังเมื่อมีการผ่อนปรนนโยบาย ชาวไทยเชื้อสายจีนหลายครอบครัวจึงตัดสินใจกลับเข้ามาตั้งถิ่นฐานและประกอบธุรกิจในเมืองอีกครั้ง การกลับมาไม่เพียงแสดงถึงความต้านทานต่อพื้นที่ที่รู้จัก แต่ยังเป็นที่ยืนยันความหมายและคุณค่าของพื้นที่ที่เกิดจากประสบการณ์และความทรงจำร่วม นอกจากความขัดแย้งระหว่างพื้นที่ที่รู้จักกับพื้นที่ที่มีชีวิตแล้ว รูปแบบการใช้พื้นที่ของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ยังสะท้อนความแตกต่างทางวัฒนธรรมอย่างชัดเจน ในมิติของพื้นที่ที่รับรู้ พบว่าแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์มีรูปแบบการใช้พื้นที่ที่แตกต่างกันผ่านการปฏิบัติในชีวิตประจำวันและกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ชาวไทยกระจายตัวทั้งในและนอกกำแพงเมือง โดยเฉพาะทิศตะวันออกและทิศใต้ ใช้พื้นที่แบบแยกส่วนและไม่หนาแน่น โดยแบ่งพื้นที่เป็นบริเวณที่อยู่อาศัย สวนผลไม้ และสถานที่ราชการ ในทางตรงกันข้าม ชุมชนชาวจีนโพ้นทะเลที่ตั้งถิ่นฐานหนาแน่นทางทิศตะวันตก นอกกำแพงเมืองบริเวณถนนโพธิ์กลาง มีการใช้พื้นที่แบบผสมผสานรูปแบบที่อาศัยมีลักษณะเป็นตึกแถวที่ชั้นล่างเป็นร้านค้าและชั้นบนเป็นที่อยู่อาศัย สะท้อนการปรับตัวจากประสบการณ์ในถิ่นกำเนิดและความต้องการทาง

เศรษฐกิจ สำหรับชาวไทยซิกข์ แม้จะปรับใช้รูปแบบตึกแถวคล้ายชาวจีน แต่มีการเพิ่มองค์ประกอบทางศาสนาและวัฒนธรรม เช่น การจัดพื้นที่สำหรับประกอบพิธีกรรมภายในบ้าน และการสร้างครุฑวารา การปรับตัวนี้แสดงให้เห็นความยืดหยุ่นของพื้นที่เมืองในการรองรับความหลากหลายทางวัฒนธรรม รวมถึงชุมชนชาวมอญที่มีการตั้งถิ่นฐานทางทิศใต้บริเวณใกล้เคียงประตูพลแสน (ประตูน้ำ) และหนองบัวรอง โครงสร้างประชากรในพื้นที่เมืองเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา เห็นได้จากการย้ายถิ่นของชาวไทยเชื้อสายมอญบางส่วนไปยังพื้นที่อื่น ความหลากหลายทางวัฒนธรรมดังกล่าวก่อให้เกิดอัตลักษณ์เฉพาะของนครราชสีมาและเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาเมือง

เมื่อพิจารณาในภาพรวม การวิเคราะห์พลวัตการเปลี่ยนแปลงของเมืองโคราช แสดงให้เห็นว่า กระบวนการปรับตัวของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ไม่ได้เป็นไปแบบทิศทางเดียวหรือเป็นการกลืนกลายเข้ากับวัฒนธรรมหลัก แต่เป็นกระบวนการแลกเปลี่ยนและเจรจาต่อรองทางวัฒนธรรมที่ซับซ้อน ส่งผลให้เกิดการสร้างอัตลักษณ์ใหม่ที่ผสมผสานระหว่างประเพณีเดิมกับการปรับตัวตามสภาพแวดล้อมใหม่ แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์มีกลยุทธ์ในการคงอัตลักษณ์สำคัญจากถิ่นเดิมควบคู่กับการปรับตัวเลือกสรร ชาวไทยเชื้อสายจีนคงอัตลักษณ์ทางศาสนาและวัฒนธรรมผ่านการสร้างศาลเจ้าและการประกอบพิธีกรรมตามประเพณี แต่ปรับภาษาและรูปแบบการแต่งกายให้สอดคล้องกับสังคมไทย ดังปรากฏในเอกสารกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ที่บันทึกว่า “ตัวก็เป็นไทยหรือลาวปน ผมก็ไวยาวบ้างทัดบ้าง”⁴⁶ แสดงการปรับตัวทางกายภาพแต่คงรูปแบบการประกอบธุรกิจและเครือข่ายทางสังคมแบบจีนในทำนองเดียวกัน ชาวไทยซิกข์คงแก่นของศาสนาและอาชีพการค้าผ้าจากถิ่นเดิม แต่ปรับรูปแบบสถาปัตยกรรมให้เข้ากับบริบทท้องถิ่น โดยสร้างครุฑวาราสี่ครุสิงห์สภาในซอยสหพันธ์ซึ่งตั้งอยู่ในย่านการค้าร่วมกับชาวไทยเชื้อสายจีนแทนที่จะแยกตัวเป็นชุมชนเดี่ยว แม้ในช่วงนโยบายชาตินิยม พ.ศ. 2484 (ค.ศ. 1941) ที่พยายามจำกัดความหลากหลาย พื้นที่ที่มีชีวิตของชุมชนก็สามารถฟื้นตัวและสร้างรูปแบบการอยู่ร่วมกันใหม่ได้ การที่ชาวไทยเชื้อสายจีนกลับมาตั้งถิ่นฐานและสร้างธุรกิจใหม่ในช่วงสงครามเวียดนาม พร้อมกับการที่ชาวไทยซิกข์สามารถดำเนินธุรกิจร่วมกันในพื้นที่เดียวกัน แสดงให้เห็นกลไกการปรับตัวและความยืดหยุ่นของสังคมพหุวัฒนธรรม

บทสรุป

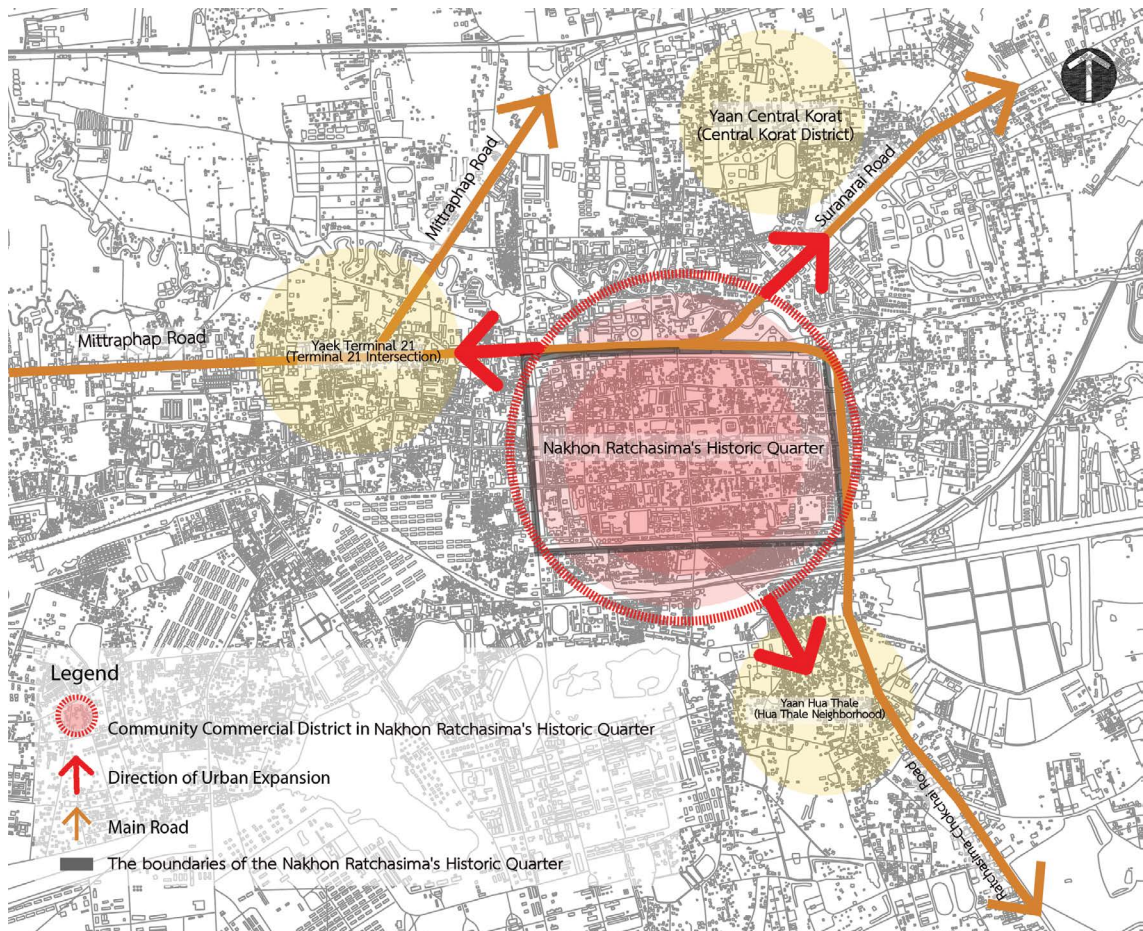
การศึกษาพลวัตเมืองเก่านครราชสีมาในช่วงพ.ศ. 2199 (ค.ศ. 1656) จนถึงปัจจุบันแสดงให้เห็นกระบวนการผลิตพื้นที่ที่ซับซ้อนและต่อเนื่อง เมื่อวิเคราะห์ผ่านสามเหลี่ยมเชิงพื้นที่ของเลอแพนัวร์ พบว่าการเกิดขึ้นของพื้นที่แต่ละประเภทมีลำดับและลักษณะที่ชัดเจน โดยเริ่มจากพื้นที่ที่รู้จักในยุคคลินิกาที่รัฐสยามวางผังเมืองแบบศูนย์กลางอำนาจ ผ่านการสร้างคูน้ำกำแพงเมืองที่ไม่เพียงเป็นระบบป้องกันทางทหาร แต่ยังเป็นกลไกการแบ่งแยกทางสังคมที่แยกพื้นที่ในเมืองสำหรับชนชั้นปกครองจากพื้นที่นอกเมืองสำหรับประชาชนทั่วไป การจัดสรรพื้นที่ดังกล่าวสะท้อนอำนาจของรัฐในการกำหนดโครงสร้างเมืองและรักษาระเบียบทางสังคมตามระบบศักดินาภายหลังที่รัฐกำหนดโครงสร้างเมืองแล้ว พื้นที่ที่รับรู้จึงเกิดขึ้นผ่านการที่กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เข้ามาตั้งถิ่นฐานและประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจโดยนำรูปแบบการใช้ชีวิตจากถิ่นกำเนิดมาปรับใช้กับโครงสร้างเมืองที่มีอยู่ ชุมชนชาวจีนโพ้นทะเลที่ตั้งถิ่นฐานหนาแน่นทางทิศตะวันตกนอกกำแพงเมืองบริเวณถนนโพธิ์กลาง นำรูปแบบการใช้พื้นที่แบบผสมผสานมาปรับใช้โดยใช้ชั้นล่างเป็นร้านค้าและชั้นบนเป็นที่อยู่อาศัย สะท้อนการผสมผสานระหว่างประสบการณ์จากถิ่นกำเนิดกับการปรับตัวตามสภาพแวดล้อมใหม่

การเปิดเส้นทางรถไฟกรุงเทพ-นครราชสีมา พ.ศ. 2443 (ค.ศ. 1900) กลายเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่เร่งให้เกิดการผลิตพื้นที่ที่รับรู้รูปแบบใหม่ ผ่านการขยายตัวของกิจกรรมทางการค้าและการเข้ามาของกลุ่มชาติพันธุ์ใหม่ ชาวไทยซีกขที่เข้ามาประกอบธุรกิจค้าผ้าได้ตั้งถิ่นฐานในย่านการค้าของชาวไทยเชื้อสายจีน โดยสร้างครุฑวราศาครุสิงห์สถาปนาเป็นศูนย์กลางจิตใจของชุมชน การตั้งถิ่นฐานและสร้างศาสนสถานในย่านการค้าร่วมกันนี้เป็นตัวอย่างของการผลิตพื้นที่ร่วมที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ จากการปฏิสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและสังคมที่ส่งผลกระทบต่อเวลา พื้นที่ที่มีชีวิตจึงค่อยๆ ก่อตัวขึ้นผ่านประสบการณ์และความทรงจำของผู้คนที่อาศัยและทำงานในพื้นที่ การเรียกชื่อพื้นที่ด้วยคำว่า “ชุม” ในภาษาท้องถิ่น เช่น ชุมประตุน้ำ ชุมบ้านสก ไม่เพียงเป็นการระบุตำแหน่งทางภูมิศาสตร์ แต่เป็นการสร้างอัตลักษณ์และความเป็นเจ้าของพื้นที่ในระดับชุมชนที่ยังคงรากลึกลงไปในจิตสำนึกของผู้คน ความหมายของพื้นที่เหล่านี้ถูกสืบทอดและผลิตซ้ำผ่านการเล่าขานและการใช้ชีวิตประจำวัน เทศกาลตรุษจีนที่ขยายตัวจากเทศกาลของชุมชนจีนเป็นงานเทศกาลของเมืองทั้งหมดเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของการผลิตพื้นที่ที่มีชีวิต

ร่วมกัน กระบวนการนี้แสดงให้เห็นการผลิตพื้นที่ซ้ำที่เกิดจากการเจรจาต่อรอง และการยอมรับร่วมกันระหว่างชุมชนต่าง ๆ เมื่อร้านค้าของชาวไทยเชื้อสายจีน ร้านผ้าของชาวไทยซิกซ์ และครุฑวาราซิกซ์ร่วมกันตกแต่งถนนจอมพล ในช่วงเทศกาล พวกเขาไม่เพียงสร้างความสวยงามทางกายภาพ แต่ยังสร้างความหมายทางสังคมและวัฒนธรรมใหม่ที่เกิดจากการอยู่ร่วมกันและการยอมรับในความแตกต่าง

ข้อค้นพบสำคัญจากการศึกษานี้คือกระบวนการผลิตพื้นที่ในบริบทพหุวัฒนธรรม ไม่ได้เป็นไปตามลำดับเส้นตรง แต่มีความซับซ้อนและเชื่อมโยงกันอย่างมาก โดยเฉพาะมิติของพื้นที่ที่มีชีวิตที่สามารถต้านทานและเจรจาต่อรองกับอำนาจรัฐได้ ความขัดแย้งนี้ปรากฏชัดเจนผ่านการปะทะกันระหว่างอำนาจรัฐ (พื้นที่ที่รัฐคิด) ที่พยายามจัดระเบียบพื้นที่ตามอุดมการณ์ชาตินิยมกับวิถีชีวิตจริง (พื้นที่ที่มีชีวิต) ของชุมชนที่มีความผูกพันกับพื้นที่มาอย่างยาวนาน ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือช่วงนโยบายชาตินิยม พ.ศ. 2484 (ค.ศ. 1941) เมื่อรัฐพยายามเบียดขับชาวต่างด้าวออกจากเขตทหารเพื่อความมั่นคง แต่ชุมชนชาวไทยเชื้อสายจีนได้ใช้กลยุทธ์การต้านทานผ่านการปรับตัวในชีวิตประจำวัน เช่น การเปลี่ยนนามสกุลเป็นไทยเพื่อรักษาถิ่นที่อยู่ และการตัดสินใจกลับมาตั้งถิ่นฐานใหม่ทันทีหลังนโยบายผ่อนปรน การปรับตัวเหล่านี้ไม่ใช่เพียงการเอาตัวรอด แต่เป็นการยืนยันถึงความหมายและคุณค่าของพื้นที่ที่มีชีวิตที่สร้างขึ้นจากประสบการณ์และความทรงจำร่วมของชุมชน ซึ่งมีพลังในการต้านอำนาจกับโครงสร้างที่รัฐกำหนดขึ้นจากส่วนกลาง

กลุ่มชาติพันธุ์แต่ละกลุ่มมีบทบาทในการขับเคลื่อนพื้นที่ที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน ชาวไทยเชื้อสายจีนเป็นกลุ่มที่ขับเคลื่อนหลักทางเศรษฐกิจสร้างย่านการค้าใหม่ และเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจการจัดการพื้นที่จากราชการสู่ศูนย์เศรษฐกิจชาวไทยซิกซ์สร้างความหลากหลายในย่านการค้า ขณะที่ชาวไทยเชื้อสายมอญ ลาว ญวน และเขมร สร้างรากฐานวัฒนธรรมและความผสมผสานทางสังคม การศึกษายังพบว่ากระบวนการปรับตัวของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ไม่ได้เป็นไปแบบทิศทางเดียวหรือเป็นการกลืนกลายเข้ากับวัฒนธรรมหลัก แต่เป็นกระบวนการแลกเปลี่ยนและเจรจาต่อรองทางวัฒนธรรมที่ซับซ้อน ส่งผลให้เกิดการสร้างอัตลักษณ์ใหม่ที่ผสมผสานระหว่างประเพณีเดิมกับการปรับตัวตามสภาพแวดล้อมใหม่

ภาพ 5 / Fig 5

ในปัจจุบัน การขยายตัวของเมืองตามแนวนอนมิตรภาพตั้งแต่ พ.ศ. 2500 (ค.ศ. 1957) เป็นต้นมา ส่งผลให้เมืองแก่นนครราชสีมาเปลี่ยนบทบาทจากศูนย์กลางพาณิชย์กรรมระดับเมืองที่รองรับการค้าขายจากทั่วภูมิภาคเป็นย่านพาณิชย์กรรมที่ให้บริการแก่ชุมชนในบริเวณใกล้เคียง (Fig. 5) การใช้พื้นที่ยังคงปรับเปลี่ยนอย่างต่อเนื่องเพื่อตอบสนองความต้องการทางเศรษฐกิจใหม่ ดึงดูดที่เคยเป็นที่อยู่อาศัยได้ถูกปรับเปลี่ยนเป็นโกดังเก็บสินค้า ร้านอะไหล่รถยนต์ร้านขายอาหารสัตว์และร้านขายพลาสติกโดยเฉพาะบริเวณทางด้านทิศเหนือและทิศตะวันออก การเปลี่ยนแปลงนี้ส่งผลให้ลักษณะการใช้พื้นที่เปลี่ยนจากที่อยู่อาศัยแบบต่อเนื่องสู่พื้นที่เชิงพาณิชย์ที่คึกคักในช่วงเวลาทำงาน แต่เงียบสงบในช่วงเย็น ความต่อเนื่องของเจ้าของพื้นที่แสดงออกในรูปแบบที่หลากหลายส่วนหนึ่งยังคงเป็นของครอบครัวเดิมที่สืบทอดข้ามรุ่น แต่อีกส่วนหนึ่งมีการเช่าหรือขายสิ่งปลูกสร้างให้กับคนรุ่นใหม่และนักลงทุน

ภาพ 5

การเปลี่ยนแปลงจาก
ศูนย์กลางพาณิชย์กรรม
ระดับเมืองสู่ย่านการค้า
ระดับชุมชน

Fig 5

The transition from
city-scale commercial
center to community-scale
commercial district

ภายนอกเพื่อประกอบกิจการร้านอาหารและร้านกาแฟ ซึ่งสะท้อนการผลิตพื้นที่ซ้ำที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริโภคและวิถีชีวิตของคนรุ่นใหม่ การปรับตัวของผู้คนที่ยังคงดำรงอยู่ในพื้นที่แสดงให้เห็นความยืดหยุ่นของพื้นที่ที่มีชีวิตที่สามารถสร้างความหมายใหม่ได้ตลอดเวลา โดยไม่สูญเสียความเป็นเอกลักษณ์ของเมืองเก่าแต่ปรับรับกับบริบทสมัยใหม่

การศึกษานี้มีนัยสำคัญต่อการวางแผนพัฒนาเมืองในปัจจุบัน โดยเฉพาะการสร้างกลไกที่ให้ทุกกลุ่มในสังคมมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการพัฒนาความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการผลิตพื้นที่และบทบาทของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ จะช่วยให้การวางแผนเมืองสามารถรองรับความหลากหลายทางวัฒนธรรมและสร้างพื้นที่ที่มีความหมายต่อทุกกลุ่มในสังคม แทนที่จะเป็นเพียงการกำหนดพื้นที่จากบนลงล่างโดยไม่คำนึงถึงความต้องการและความทรงจำของชุมชน นอกจากนี้ การรักษาความหลากหลายทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมไม่ใช่เพียงการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมแต่เป็นการสร้างความยืดหยุ่นและความสามารถในการปรับตัวของเมืองต่อการเปลี่ยนแปลงในอนาคตดังที่เห็นจากประวัติศาสตร์ของเมืองเก่านครราชสีมาที่แสดงให้เห็นว่าสังคมพหุวัฒนธรรมมีกลไกในการเจรจาต่อรองและสร้างพื้นที่ร่วมที่สามารถฟื้นตัวและปรับตัวได้แม้ในช่วงวิกฤต

Notes

- 1 Provincial Office of Natural Resources and Environment Nakhon Ratchasima, **Phæn mǎbot læ phang mǎbot kǎn'anurak læ phatthanā bōriwēn mǔang kao Nakhon Rāthasimā [Masterplan for the Conservation and Development of Nakhon Ratchasima Old Town]** (Nakhon Ratchasima: Provincial Office of Natural Resources and Environment Nakhon Ratchasima, 2018), 86-92.
- 2 “Phlak dan læng bōrānnakhadī Nōn Phon Lān Kamphæng Mǔang Khōrāt khūn mōradok lōk [Pushing Forward the Nomination of Non Phon Lan Archaeological Site, Korat City Wall for World Heritage Site],” **Korat Daily**, June 15-July 14, 2024, <https://koratdaily.com/blog.php?id=17067>.
- 3 Meuan Tangjorhor, Construction Contractor, Interview, May 8, 2019.
- 4 Quaritch Wales, **Kǎn pokkhrōng læ kǎnbōrihān khōng Thai samai bōrān [The Government and Administration of Ancient Thailand]**, trans. Kanchanee La-onsri and Yupa Chumchantra (Bangkok: The Social Sciences and Humanities Textbook Foundation, 1984), 87.
- 5 Simon de La Loubère, **Du Royaume de Siam** (Paris: Chez La Veuve de Jean Baptiste Coignard, 1691), 15.
- 6 Marisa Hiranteeyakul, “Kǎn plānplæng læ khong yū khōng ‘attalak thin thī mǔang Khōrāt phān mummōng klum chātphan [Persistence and Change in Place Identity of Korat City from the Perspective of Ethnic Groups],” (Ph.D. Dissertation, Khon Kaen University, 2022), 147-151.
- 7 Henri Lefebvre, **The Production of Space**, trans. Donald Nicholson-Smith (Oxford: Blackwell, 1991), 38-46.
- 8 Ibid., 26-31.
- 9 In this article, the term “Representations of Space” is used to denote physical media or tools, such as maps, urban plans, or official records, while “Conceived Space” refers to the abstract spatial dimension designed and imposed by state authorities or experts. This distinction ensures theoretical accuracy in accordance with the production of space framework. For further explanation, Henri Lefebvre, **The Production of Space**, 38-46.
- 10 Ross King, **Reading Bangkok** (Singapore: NUS Press, 2011), 25.
- 11 Marc Askew, **Bangkok: Place, Practice and Representation** (London: Routledge, 2002), 23-45.
- 12 Ibid.
- 13 Praphat Chuwichian, “Phūkhon læ chātphan lum nam Khōng nai ngān khonkhwā khōng somdet krom phrayā Damrong Rāchānuphāp [People and Ethnic Groups in the Mekong River Basin in the Research of Prince Damrong Rajanubhab],” **Damrong Journal of the Faculty of Archaeology Silpakorn University** 11, 2 (2012): 153-180.
- 14 Phraya Phetphani, **Čhotmāihēt rūang monthon Nakhon Rāthasimā Phō.Sō. sōngphansīrōihoksipčhet [Chronicle of Nakhon Ratchasima County in 1924]** (Phra Nakhon: Sophonphiphatthanakon Press, 1924), 52-55.
- 15 Pipad Krajaejun, **Prawattisāt phūkhon bon sēn phrom dēan Khao Phra Wihān [The History of People on the Border of Khao Phra Wihan]** (Bangkok: Matichon, 2013), 32-35.
- 16 Puangkhaikum Kunaratanapruk, “Khwāmsamkhan khōng mǔang Nakhon Rāthasimā nai ratchasamai phra bāt somdet phra Čhunlačhōmkhao čhao yū hūa (Phō.Sō. sōngphansīrōi sip'et thūng sōngphansīrōihāpsām) [The Importance of Nakhon Ratchasima during the Reign of King Chulalongkorn (1868-1910 A.D.)],” (Master's Thesis, Chulalongkorn University, 1978), 19-22.
- 17 *Dadad* is a term in the Korat dialect referring to a large quantity and great variety; in this context, it emphasizes the city's complex and diverse ethnic composition.
- 18 Office of Arts and Culture, Nakhon Ratchasima Rajabhat Institute, **Khōngdī Khōrāt lem nūng sākā manutsayasāt [The Best of Korat, Volume 1 Humanities]** (Bangkok: Fuengfah Printing Company Limited, 1998), 188.
- 19 Nakhon Ratchasima Chamber of Commerce, **Yōnroi nūngroi pī Khōrāt Wanit [Tracing 100 Years of Korat Commerce]** (Bangkok: Future Press and Media Company Limited, 1999), 54.
- 20 Étienne Aymonier, **Banthūk kāndōenthāng nai Lāo phāk nūng Phō.Sō. sōngphansīrōisāmsippāet [Voyage dans le Laos: Tome Premier 1895]**, trans. Thongsamut Dore and Sommai Premchit (Chiang Mai: Social Research Institute, Chiang Mai University, 1996), 96.

- 21 Jean-Baptiste Pallegoix, **Lao rŭang krung Sayām [Description du Royaume Thai ou Siam]**, trans. San T. Komonbut (Nonthaburi: Sri Panya, 2006), 34-40.
- 22 Committee on Document Compilation and Archives under the Executive Committee for the Celebration in Honor of His Majesty the King, **Watthanatham phatthanākān thāng prawattisāt ‘ēkkalak læ phūmpanyā čhangwat Nakhon Rāthasīmā [Culture, Historical Development, Identity, and Wisdom of Nakhon Ratchasima Province]** (Bangkok: Committee on Document Compilation and Archives under the Executive Committee for the Celebration in Honor of His Majesty the King, 2000), 37.
- 23 Jitramanee Deeudomchan, Lecturer at the Department of Interior Architecture, Rajamangala University of Technology Isan, Interview, October 22, 2019.
- 24 Khun Mahavichai (Chan), “Rŭang pai thĭeo hŭa mŭang Lāo fāi tawan’ōk [Travelling to the Eastern Lao Region],” **Wachirayan** 5, 25 (October 25, 1896): 2544.
- 25 Étienne Aymonier, **Banthŭk kāndōenthāng nai Lāo phāk nŭng Phō.Sō. sōngphansīrōisāmsippāet**, 147.
- 26 Phraya Phetphani, **Čhotmāihēt rŭang monthon Nakhon Rāthasīmā Phō.Sō. sōngphansīrōihoksipčhet**, 7-10.
- 27 The classification of Chinese groups in this study follows the terminology found in Thai historical documents and common usage in Thai society, which may differ from modern academic classifications or terminology used in China. “Teochew” refers to Chinese people from the Teochew region (Chaozhou) in Guangdong Province. “Hakka” is a Chinese ethnic group scattered throughout Southern China. “Hailam” is the Teochew pronunciation of Hainan Island. “Cantonese” refers to Chinese people from Guangdong Province, and “Hokkien” refers to Chinese people from Fujian Province. The use of these terms reflects the diversity of Chinese groups who migrated to Thailand and their linguistic adaptation within the Thai context.
- 28 *Non Din Sai* is a place name in the Korat dialect, referring to an area characterized by sandy soil and elevated terrain.
- 29 Jitramanee Deeudomchan, Interview, October 22, 2019.
- 30 Committee on Document Compilation and Archives under the Executive Committee for the Celebration in Honor of His Majesty the King, **Watthanatham phatthanākān thāng prawattisāt ‘ēkkalak læ phūmpanyā čhangwat Nakhon Rāthasīmā**, 42.
- 31 The term “Tuek Kaling” found in historical records is presumed to refer to buildings constructed with brick and mortar, characterized by their durability and structural strength.
- 32 Krom Luang Sanpasitthiprasong, “Rŭang krommŭn Sanpasitthiprasong song čhat rāthakān na mŭang Nakhon Rāthasīmā Rō. Sō. nŭngrōisip thŭng nŭngrōisip’et (Phō. Sō. sōngphansīrōisāmsipsī thŭng sōngphansīrōisāmsiphā) [The Story of Krom Muen Sanpasitthiprasong Managing Official Affairs at Nakhon Ratchasima R.S. 110-111 (1891-1892 A.D.)],” in **Rŭam rŭang mŭang Nakhon Rāthasīmā [Collected Stories of Nakhon Ratchasima]** (Phra Nakhon: Prachakwittaya, 1968), 90.
- 33 Nakrob Narksuwan, “‘Attalak chāo Thai Sik: kān sadāeng tŭa ton nai sangkhom [Thai Sikh Identity: Self-representation in Society],” **Dusit Thani College Journal** 11, Special Issue (2017): 377-390.
- 34 Masee Saowara, Fabric and fragrance store owner, Interview, January 10, 2020.
- 35 Thongchai Winichakul, **Kamnōet Sayām čhāk phānthī: prawattisāt phūm kā yā khōng chāt [Siam Mapped: A History of the Geo-Body of a Nation]**, trans. Puangthong Pawakapan, Ida Aroonwong, and Ponglert Pongwanan (Bangkok: Read (Aan) Publishing, 2013), 265.
- 36 Nakhon Ratchasima Chamber of Commerce, **Yōnrōi nŭngrōi pī Khōrāt Wanit**, 70.
- 37 Jitramanee Deeudomchan, Interview, October 22, 2019.
- 38 Gurabachasing Sethi, Fabric shop owner, Interview, January 28, 2022.
- 39 Masee Saowara, Interview, January 10, 2020.
- 40 Nakhon Ratchasima Chamber of Commerce, **Yōnrōi nŭngrōi pī Khōrāt Wanit**, 57.
- 41 Nitra Suwan, Retired government official, Interview, October 1, 2019.

- 42 Committee on Document Compilation and Archives under the Executive Committee for the Celebration in Honor of His Majesty the King, **Watthanatham phatthanākān thāng prawattisāt ‘ēkkalak læ phūmpanyā čhangwat Nakhon Rāthasīmā**, 36.
- 43 Phiphu Busabok, **Phatthanākān khōng klum thun Čhīn nai phāk ‘Īsān tōn bon khōng prathēt Thai Khō . Sō . nūngphankāorōisāmsip‘et thūng sōngphansiphok (Phō.Sō. sōngphansīrōičhetsipsī thūng sōngphanhārōi hāsipkāo) [Development of Chinese Capital Groups in the Upper Northeastern Region of Thailand in 1931-2016]** (Bangkok: The Thailand Research Fund, 2017), 45-50.
- 44 Masee Saowara, Interview, January 10, 2020.
- 45 Anat Jaisamran, Vice President for International Affairs, Nakhon Ratchasima Rajabhat University, and Owner of Siao Siao restaurant, Interview, April 10, 2021.
- 46 Krom Luang Sunpasitthiprasong, **Rūangrāo khōng Nakhon Rāthasīmā**, 135.

Bibliography

- Anat Jaisamran, Vice President for International Affairs, Nakhon Ratchasima Rajabhat University, and Owner of Siao Siao restaurant. Interview, April 10, 2021.
- Askew, Marc. **Bangkok: Place, Practice and Representation**. London: Routledge, 2002.
- Aymonier, Étienne. **Banthūk kändēnthāng nai Lāo phāk nūng Phō.Sō. sōngphansīrōisāmsippāet [Voyage dans le Laos: Tome Premier 1895]**. Translated by Thongsamut Dore and Sommai Premchit. Chiang Mai: Social Research Institute, Chiang Mai University, 1996.
- Committee on Document Compilation and Archives under the Executive Committee for the Celebration in Honor of His Majesty the King. **Watthanatham phatthanākān thāng prawattisāt ‘ēkkalak læ phūmpanyā čhangwat Nakhon Rāthasīmā [Culture, Historical Development, Identity, and Wisdom of Nakhon Ratchasima Province]**. Bangkok: Committee on Document Compilation and Archives under the Executive Committee for the Celebration in Honor of His Majesty the King, 2000.
- Gurabachasing Sethi, Fabric shop owner. Interview, January 28, 2022.
- Jitramanee Deeudomchan, Lecturer at the Department of Interior Architecture, Rajamangala University of Technology Isan. Interview, October 22, 2019.
- Khun Mahavichai (Chan). “Rūang pai thīeo hūa mūang Lāo fāi tawan’ōk [Travelling to the Eastern Lao Region].” **Wachirayan** 5, 25 (October 25, 1896): 2544.
- King, Ross. **Reading Bangkok**. Singapore: NUS Press, 2011.
- Krom Luang Sanpasitthiprasong. “Rūang krommūn Sanpasitthi prasong song čhat rāthakān na mūang Nakhon Rāthasīmā Rō. Sō. nūngōisip thūng nūngōisip‘et (Phō. Sō. sōngphansīrōisāmsipsī thūng sōngphan sīrōisāmsiphā) [The Story of Krom Muen Sanpasitthi prasong Managing Official Affairs at Nakhon Ratchasima R.S. 110-111 (1891-1892 A.D.)].” In **Rūam rūang mūang Nakhon Rāthasīmā [Collected Stories of Nakhon Ratchasima]**. Phra Nakhon: Prachakwittaya, 1968.
- La Loubère, Simon de. **Du Royaume de Siam**. Paris: Chez La Veuve de Jean Baptiste Coignard, 1691.
- Lefebvre, Henri. **The Production of Space**. Translated by Donald Nicholson-Smith. Oxford: Blackwell, 1991.
- Marisa Hiranteeyakul. “Kān plānplāng læ khong yū khōng ‘attalak thīn thī mūang Khōrāt phān mummōng klum čāthphan [Persistence and Change in Place Identity of Korat City from the Perspective of Ethnic Groups].” Ph.D. Dissertation, Khon Kaen University, 2022.
- Masee Saowara, Fabric and fragrance store owner. Interview, January 10, 2020.
- Meuan Tangjorhor, Construction contractor. Interview, May 8, 2019.
- Nakhon Ratchasima Chamber of Commerce. **Yōnroi nūngroi pī Khōrāt Wanit [Tracing 100 Years of Korat Commerce]**. Bangkok: Future Press and Media Company Limited, 1999.
- Nakrob Narksuwan. “‘Attalak čāo Thai Sik: kān sadēng tūa ton nai sangkhom [Thai Sikh Identity: Self-representation in Society].” **Dusit Thani College Journal** 11, Special Issue (2017): 377-390.
- Nitra Suwan, Retired government official. Interview, October 1, 2019.

Office of Arts and Culture, Nakhon Ratchasima Rajabhat Institute.

Khōngdī Khōrāt lem nung sākā manutsayasāt [The Best of Korat, Volume 1 Humanities]. Bangkok: Fuengfah Printing Company Limited, 1998.

Pallegoix, Jean-Baptiste. **Lao rŭang krung Sayām [Description du Royaume Thai ou Siam].** Translated by San T. Komonbut. Nonthaburi: Sri Panya, 2006.

Phiphu Busabok. **Phatthanākān khōng klum thun Čhīn nai phāk ‘ĭsān tōn bon khōng prathēt Thai Khō . Sō . nungphankāorōisāmsip‘et thung sōngphansiphok (Phō . Sō . sōngphansīrōichetsipsī thung sōngphan hārōihāsipkào) [Development of Chinese Capital Groups in the Upper Northeastern Region of Thailand in 1931-2016].** Bangkok: The Thailand Research Fund, 2017.

“Phlak dan læng bōrānnakhadī Nōn Phon Lān Kamphæng Mŭang Khōrāt khūr mōradok lōk [Pushing Forward the Nomination of Non Phon Lan Archaeological Site, Korat City Wall for World Heritage Site].” **Korat Daily**, June 15-July 14, 2024. <https://koratdaily.com/blog.php?id=17067>.

Phraya Phetphani. **Čhotmāihēt rŭang monthon Nakhōn Rāčhasimā Phō . Sō . sōngphansīrōihoksipčhet [Chronicle of Nakhon Ratchasima County in 1924].** Phra Nakhon: Sophonphiphatthanakon Press, 1924.

Pipad Krajaejun. **Prawattisāt phŭkhon bon sēn phrom dæen Khao Phra Wihān [The History of People on the Border of Khao Phra Wihan].** Bangkok: Matichon, 2013.

Praphat Chuwichian. “Phŭkhon læ chātphan lum nam Khōng nai ngān khonkhwā khōng somdet... krom phrayā Damrong Rāčhānuphāp [People and Ethnic Groups in the Mekong River Basin in the Research of Prince Damrong Rajanubhab].” **Damrong Journal of the Faculty of Archaeology Silpakorn University** 11, 2 (2012): 153-180.

Provincial Office of Natural Resources and Environment Nakhon Ratchasima. **Phæn mæbot læ phang mæbot kån ‘anurak læ phatthanā bōriwēn mŭang kao Nakhōn Rāčhasimā [Masterplan for the Conservation and Development of Nakhon Ratchasima Old Town].** Nakhon Ratchasima: Provincial Office of Natural Resources and Environment Nakhon Ratchasima, 2018.

Puangkhaimuk Kunaratanapruk. “Khwāmsamkhan khōng mŭang Nakhōn Rāčhasimā nai ratchasamai phra bāt somdet phra Čhunlačhōmklaō čhao yŭ hŭa (Phō . Sō . sōngphansīrōisip‘et thung sōngphansīrōhāsipsām) [The Importance of Nakhon Ratchasima during the Reign of King Chulalongkorn (1868-1910 A.D.)].” Master’s Thesis, Chulalongkorn University, 1978.

Thongchai Winichakul. **Kamnēt Sayām čhāk phænthī: prawattisāt phŭm kǎ yā khōng chāt [Siam Mapped: A History of the Geo-Body of a Nation].** Translated by Puangthong Pawakapan, Ida Aroonwong, and Ponglert Pongwanan. Bangkok: Read (Aan) Publishing, 2013.

Wales, Quaritch. **Kān pokkhōng læ kānbōrihān khōng Thai samai bōrān [The Government and Administration of Ancient Thailand].** Translated by Kanchanee La-ongsri and Yupa Chumchantra. Bangkok: The Social Sciences and Humanities Textbook Foundation, 1984.

Illustration Sources

All illustrations by the authors unless otherwise specified.

Introductory figure Danai Rakkankha, 2022.

Fig. 1 Met Metkarunchit, **Sārānukrom Khōrāt [Korat Encyclopaedia]** (Nakhon Ratchasima: Yuenyat Chatchen Company Limited, 2020), front cover.

Fig. 2 Marisa Hiranteeyakul, “Kān plānplæng læ khong yŭ khōng ‘attalak thin thī mŭang Khōrāt phān mummōng klum chātphan [Persistence and Change in Place Identity of Korat City from the Perspective of Ethnic Groups],” (Ph.D. Dissertation, Khon Kaen University, 2022), 65.

Fig. 3 Ibid., 67.